

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for biologi, fiskeri og økonomi – Norges Fiskerihøgskole

Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?

Rune Tronstad

Masteroppgave i fiskeri- og havbruksvitenskap (60stp.), mai 2023

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	Problemstilling.....	3
1.3	Metode	4
1.3.1	Kvalitativ metode	5
1.4	Disposisjon	7
2	Teori: Hvorfor internasjonal handel?	9
2.1	Handelsteori.....	9
2.2	Makt og maktforhold	11
	Maktforhold.....	12
2.3	Analysemodell	13
3	Overordnede institusjoner og avtaler i internasjonal handel.....	15
3.1	Det Europeiske Frihandelsforbund.....	15
3.2	Verdens handelsorganisasjon (WTO).....	16
3.3	Eksportbarrierer	19
3.3.1	Miljømessige eksportbarrierer.....	19
	Oppsummering	20
4	Norge som eksportør av sjømat.....	22
4.1	Norge, EFTA og EØS.....	23
4.2	Frihandelsavtaler	24
4.3	WTO og Norge	25
5	Brexits påvirkning av britisk sjømatsektor.....	26
5.1	Britisk eksport av sjømat	26
5.2	Virkninger av Brexit.....	27
6	EFTAs handelsavtaler med EU og Storbritannia	29

6.1	Handelsavtalen mellom EFTA og EU (EØS).....	29
6.2	Handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia	32
7	Analyse av avtalen mellom EFTA og UK: konsekvenser for eksporten av sjømat laks .	36
7.1	Funn.....	36
7.2	Oversikt over hovedpunktene i handelsavtalene mellom EFTA og EU/Storbritannia	38
7.3	Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?.....	39
8	Konklusjon	49
	Referanseliste	1

Tabelliste

Tabell 1.	En grunnleggende oversikt over WTO-avtalene.....	17
Tabell 2.	Norges sjømateksport til EU i 2018.....	30
Tabell 3.	Sammenfattede forskjeller og likheter mellom EØS-avtalen og handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia.....	38
Tabell 4.	Tollsatsene for EU og Storbritannia for viktige sjømatprodukter.....	42
Tabell 5.	Norsk eksport av sjømat, laks, torsk, hyse og reker til Storbritannia, målt i mengde og verdi, for årene 2019-2022.	Feil! Bokmerke er ikke definert.

Figurliste

Figur 1.	Eksportverdi for norsk sjømat årene 2012-2022.	2
Figur 2.	Norges 10 største eksportmarkeder for laks i 2020, 2021 og 2022.	3
Figur 4.	Andelen av eksportverdien for de forskjellige artene Norge eksporterte i 2022.....	
Figur 5.	Eksportvolum av all eksportert sjømat, laks, torsk, hyse og reker for årene 2019-2022.....	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Figur 6.	Eksportverdien for all sjømat, laks, torsk, hyse og reker.	48

Forord

Etter fem år ved Norges Fiskerihøgskole representerer denne oppgaven enden av min mastergrad i fiskeri- og havbruksvitenskap. Denne oppgaven er skrevet som følge av et ønske om å se på virkningene Brexit har hatt på den norske sjømatnæringen, og undersøke hvordan markedsadgangen endret seg ved Storbritannias uttredelse fra EU. Det har vært lærerikt og interessant å jobbe med denne masteroppgaven.

En stor takk til veileder Alf Håkon Hoel, som med sin kunnskap har hjulpet til for å få denne oppgaven i havn. Gode diskusjoner sammen og hans tålmodighet har vært til stor hjelp for resultatet av oppgaven.

Jeg vil også takke alle medstudenter på kull 2018 for fem fantastiske år på Fiskerihøgskolen. Dere har gjort årene i Tromsø til en periode jeg kommer til å se tilbake på med bare gode minner. En spesiell takk til modulgjengen for alle gode minner både på og utenfor campus!

Tromsø, Mai 2023

Rune Tronstad

Sammendrag

Norge og Storbritannia har vært viktige handelspartnere i flere tiår, men hva skjer når EØS-avtalen ikke lenger innebærer Storbritannia? Sjømateksport er en viktig del av den internasjonale handelen med matvarer i dag, og for mange land har den historisk betydning som en viktig inntektskilde. Sjømatnæringen er global og det eksporteres sjømat til rundt 140 land, hvor en viktig del av rammevilkårene i handelen er markedsadgang. Storbritannia har vært et av Norges viktigste markeder for sjømat i årevis, derfor kan Brexit medføre store endringer i handelsforholdet mellom landene. Det er ikke utelukkende endringer i toll som har effekt på hvorvidt markedsadgangen endrer seg, det er en rekke faktorer som spiller inn. Vilkår som blant annet omhandler transport og veterinære kontroller har stor betydning for tidssensitive sjømatprodukter. I en situasjon hvor Norge innehar store verdier i form av sjømat og et produksjonsnivå langt over eget behov, er vi avhengige av gode relasjoner til eksportmarkeder. Dette er også en del av grunnlaget for Norges makt- og forhandlingsposisjon. Gjennom å eksportere en stor andel av all sjømat til EU oppnår man god forutsigbarhet. Samtidig vil man være sårbar for endringer, da all handel med EU er basert på vilkår fra samme handelsavtale. Dette betyr at små endringer i handelsavtalen kan ha store konsekvenser for Norges eksport av sjømat. EFTA og Storbritannia ble enige om en frihandelsavtale i 2021, som trådte i kraft i sin helhet 1. september 2022. Gjennom en slik avtale oppnår Norge viktige konkurransefortrinn og videre markedsadgang til et viktig eksportmarked.

Da Storbritannia meldte seg ut av EU opphørte også veterinæravtalen for eksport av dyr og animalske produkter til Storbritannia. Det betyr at EFTA og Storbritannias forhandling om en ny handelsavtale måtte inneholde egne bestemmelser for veterinære forhold som grensekontroller. I handelsavtalen med Storbritannia er det dannet egne sett med regler for hva som gjelder sjømathandel. Likevel er en god del av det som gjaldt i EU videreført, blant annet tekniske handelshindre. Det ble opprettet en egen komite med hensikt å sikre god flyt i handelen i tillegg til å drøfte veterinære saker. I avtalen er det lagt opp til at Norsk eksport skal møte like gode vilkår som eksport fra EU.

Nøkkelord: Markedsadgang, handelsavtaler, Brexit, sjømateksport

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

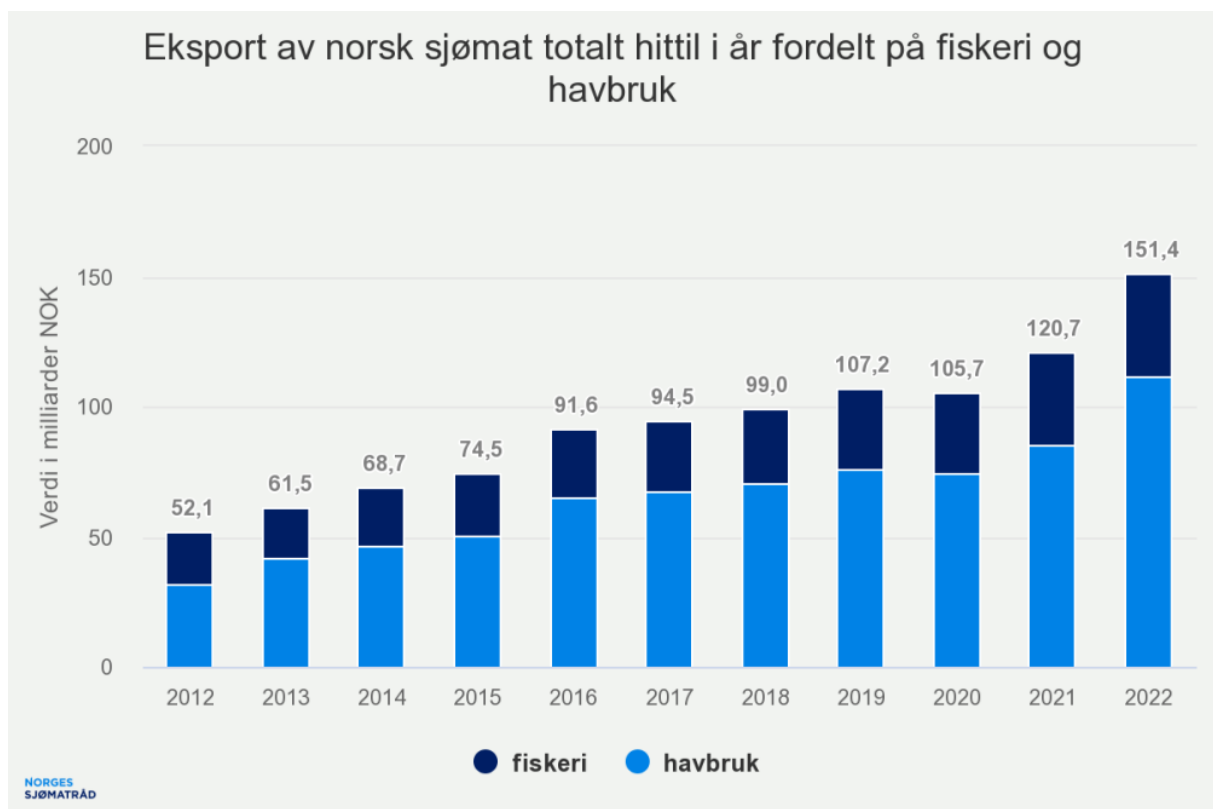
Etter en lang prosess med folkeavstemning, forhandlinger og flere utsettelse brøt Storbritannia med Den europeiske union (EU) 31. januar 2020, etter å ha vært medlem siden 1973. Storbritannias uttredelse fra EU, også kalt Brexit, fikk stor mediedekning grunnet mulige konsekvenser og ringvirkninger for avtaler og land som følge av bruddet. Norge har hatt samarbeid med EU om fiskeriforvaltningen i Nordsjøen i mer enn 40 år, som inkluderer fastsetting av kvoter og fordelingen av dem (Bjørndal & Munro, 2020). Som følge av Brexit må ressursene i Nordsjøen deles mellom tre parter, og en ny avtale om fiskeriforvaltningen ble nødvendig. Den britiske økonomiske sonen er ikke bare viktig for britiske fiskere, men også for Norge og EU, noe som gjorde forhandlingene utfordrende. Storbritannia er ikke lenger bundet av EUs felles fiskeripolitikk etter at de brøt med EU. Med store havområder som grenser til Norge og andre kyststater ble Storbritannia en sentral part i fiskeriforvaltningen av Nordøst-Atlanteren.

Formålet med denne studien er å se hvorvidt endringene i eksporten av norsk sjømat til Storbritannia har vært utsatt for like store omveltninger som i fiskeriforvaltningen. Norge og Storbritannia har vært viktige handelspartnere i flere tiår, men hva skjer når EØS-avtalen ikke lenger omfatter Storbritannia?

Sjømateksport er en viktig del av den internasjonale handelen med matvarer i dag, og for mange land har den historisk betydning som en viktig inntektskilde. Sjømatnæringen er global og det eksporteres sjømat til rundt 140 land, hvor en viktig del av rammevilkårene i handelen er markedsadgang. Næringen er tredelt og består av fangstnæringen (det tradisjonelle fisket), havbruksnæringen og bearbeidingsindustrien (Melchior et al., 2016). Norge har lange tradisjoner med fiskeri, og har blitt ledende på kompetanse innen «den nye» næringen havbruk. Oppdrettslaks har blitt en ledende art for eksport av sjømat fra Norge, og eksporteres over hele verden.

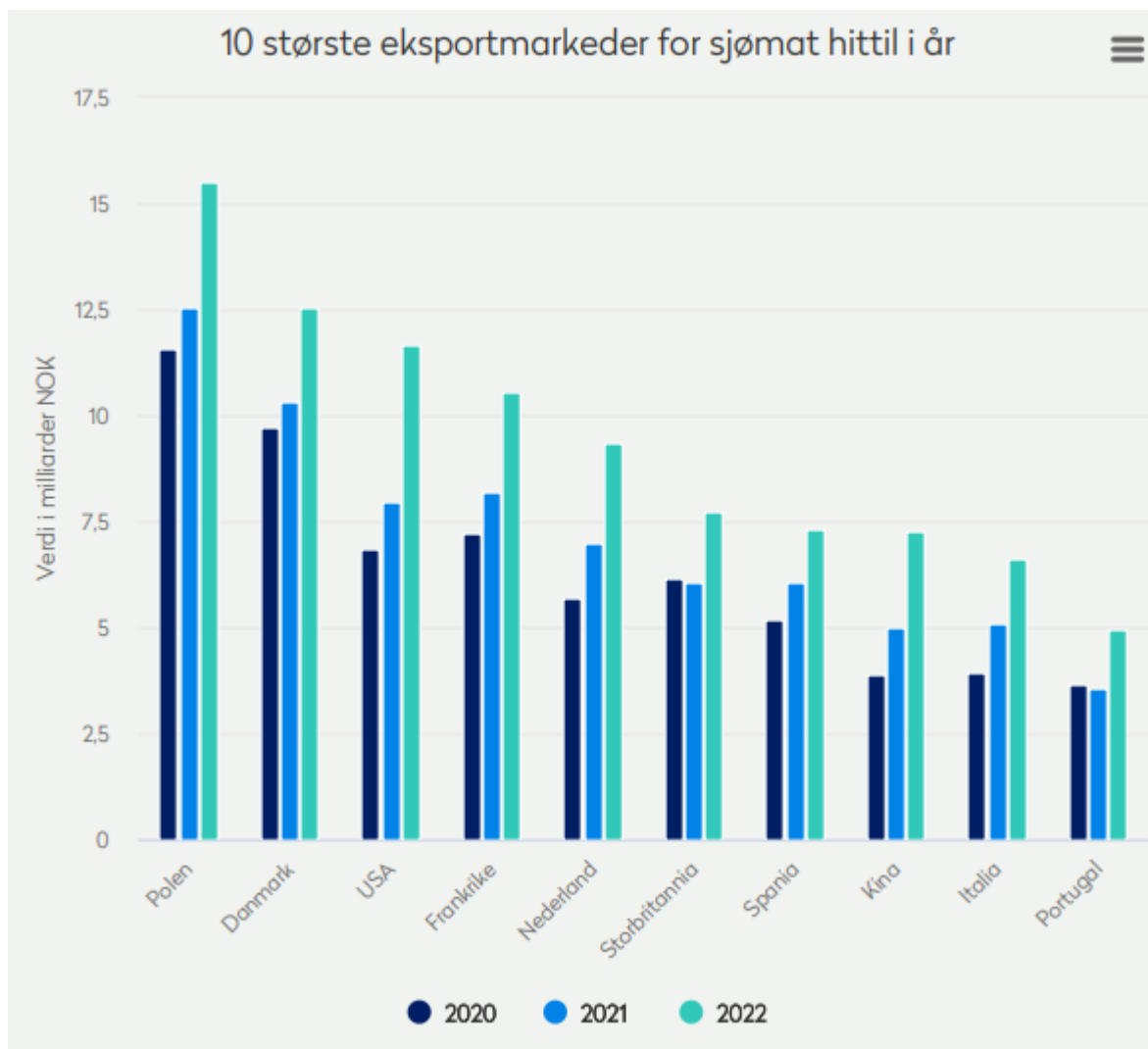
Norges eksport av sjømat går bedre enn noen gang og 2022 ble nok et rekordår, hvor sjømat ble eksportert for 151,4 milliarder kroner, hvorav havbruk sto for 111,3 milliarder kroner (Figur 1).

Den norske oppdrettslaksen har et godt rykte og er ettertraktet på markedet. Eksportverdien på laks har økt gradvis siden 2013, da var verdien 23,81 milliarder kroner, og av eksportverdien på 111,3 milliarder kroner fra havbruk i 2022 utgjorde verdien for laks 105,8 milliarder. (Norges Sjømatråd, 2022a). De enorme mengdene og verdiene norsk laks som eksporteres viktigjør gode handelsavtaler med importland, da avtalene kan gi betydelige forskjeller i lønnsomheten for norske aktører.

Figur 1. Eksportverdi i milliarder norske kroner for norsk sjømat årene 2012-2022. Fiskeri vises med mørkeblå stolper og havbruk med blå stolper. (Norges Sjømatråd, 2022b).

Polen er det klart største markedet for norsk sjømat de siste tre årene, med en verdi på 15,52 milliarder kroner i 2022 (Figur 2). Etter Polen kommer Danmark, USA, Frankrike og Nederland, før Storbritannia som 6. største marked for Norge. I 2022 ble det eksportert 146 202 tonn sjømat til Storbritannia, med tilhørende verdi på 7,75 milliarder kroner. Av dette utgjorde verdien av laks 4,98 milliarder kroner, tilsvarende 64% av all sjømateksport til Storbritannia (Norges Sjømatråd, 2022a).

Figur 2. Norges 10 største eksportmarkeder for laks i 2020 (mørkeblå stolpe), 2021 (blå stolpe) og 2022 (grønn stolpe). Verdi i milliarder kroner (Norges Sjømatråd, 2022a).

1.2 Problemstilling

Norge disponerer betydelige sjømatressurser og eksporterer sjømat til markeder over hele verden. Med et beskjedent hjemmemarked har sjømat vært blant Norges fremste eksportvarer i lang tid, og eksporten ekspanderes stadig som følge av at marked øker og nye markeder kommer til. Storbritannia har vært et av Norges viktigste markeder for sjømat i en årrekke, derfor kan Brexit skape store endringer i handelsforholdet mellom landene. Storbritannia er selv en stor sjømatnasjon, men til tross for dette importerer de store mengder norsk sjømat hvert år. De er i likhet med Norge også store på havbruk og produksjon av laks. I 2019 ble det produsert 203 881 tonn laks i Skottland (Salmon Scotland, 2020), hvorav omtrent halvparten ble eksportert ut av

Storbritannia (Shahbandeh, 2022b). Likevel er Storbritannia et stort marked for norsk oppdrettslaks. I tillegg er laks blant de sjømatproduktene som konsumeres mest, og er blant det mest voksende produktsegmentet på verdensbasis (Norges Sjømatråd, 2022a). Den norske laksen har også fått et godt rykte og er anerkjent over hele verden (Norges Sjømatråd, 2021).

Norge er en del av Det europeiske frihandelsforbundet (EFTA) og mange av våre handelsavtaler er forhandlet i regi av EFTA. Som følger av Brexit er det inngått en ny handelsavtale mellom EFTA og Storbritannia. Det kan medføre store endringer i lønnsomheten for norske eksportører, og ikke minst i tilgangen til det britiske markedet for norske eksportører. Det er ikke bare endringer i toll som har effekt på hvorvidt markedsadgangen endrer seg, det er en rekke faktorer som spiller inn. Vilkår som blant annet omhandler transport og veterinære kontroller har stor betydning for handel med tidssensitive sjømatprodukter.

Målet med denne oppgaven er å ta for seg hvorvidt Brexit har påvirket Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia, og med bakgrunn i endringer i handelsvilkår se hvorvidt den nye handelsavtalen påvirker norsk sjømateksport sammenlignet med før Brexit. De overordnede problemstillingene er således:

- *Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?*
- *Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit?*

Problemstillingen tar for seg eksport av all sjømat fra Norge til Storbritannia, herunder en rekke ulike arter og produkttyper. Det er likevel naturlig å ta for seg all eksport fra det norske sjømattilbudet på det britiske markedet. Storbritannia er et viktig marked for norsk eksport av sjømat og i 2022 utgjorde det en samlet verdi på omtrent 7,8 milliarder kroner. Før Brexit hadde Norge markedsadgang til Storbritannia gjennom EU og EØS-avtalen og vilkårene i denne. EØS-avtalen legger derfor grunnlag for hvordan situasjonen og handelsvilkårene var før Brexit. Den andre problemstillingen retter seg direkte mot laks, og baserer seg på endringer i vilkårene for handel med norsk laks til Storbritannia.

1.3 Metode

I dette avsnittet skal jeg gjøre rede for hvilke metodiske valg som er tatt for å i best mulig grad besvare problemstillingen. Det vil gi en forståelse av hvilke avgrensninger som er gjort for

datainnsamlingen i tråd med oppgavens analysedel. Oppgavens rammer er bestemt på bakgrunn av problemstillingen for å kunne gi en best mulig besvarelse. Jeg har valgt å bruke kvalitativ forskningsmetode der datainnsamlingen for oppgaven baseres på dokumentanalyse. Dokumentanalysen gir en deskriptiv fremstilling av informasjon og har til hensikt å legge til rette for en komparativ analyse i oppgavens analysedel.

Informasjonen som legges til grunn for besvarelsen av problemstillingen omhandler handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia, informasjon knyttet til EØS-avtalen, institusjoner og avtaler knyttet til handel og statistiske data fra handel med sjømat. Besvarelsen baseres på teori knyttet til hva som ligger bak internasjonal handel som handelsteori, handelsorganer, handelsdrivere og -hindringer og maktforhold.

All informasjon som er samlet inn for denne oppgaven er hentet fra eksterne kilder i form av rapporter, analyser og andre akademiske tekster. For å finne frem til den nødvendige litteraturen har jeg i stor grad benyttet Google Scholar som database, med både norske og engelske søkeord. For å svare på problemstillingens spørsmål om hvordan markedsadgangen har endret seg har jeg brukt eksisterende informasjon som er tilgjengelig knyttet til temaet, som blant annet (Melchior & Nilssen, 2020) og (Melchior, 2015). I denne sammenhengen vil det være handelsavtaler, rapporter og publiserte tekster som omhandler markedsadgang. Jeg har også vært i kontakt med personer tilknyttet Sjømat Norge og Sjør. De jobber henholdsvis med vilkårene for eksport av norsk sjømat, og direkte med eksport av norsk laks. De har gitt svar på spørsmål som det ikke fantes informasjon om på internett. Disse spørsmålene har i hovedsak vært knyttet til veterinære grensekontroller.

1.3.1 Kvalitativ metode

Valg av metode styres av problemstillingene: *Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter brexit? og Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter brexit?* og vil til slutt avgjøre om spørsmålene som er stilt blir besvart eller ikke. Utformingen av en aktuell og godt formulert problemstilling er derfor avgjørende, da dette vil vise om oppgaven til slutt er vellykket (Johannessen et al., 2021).

Det kan skilles mellom to ulike former for forskningsdesign: kvantitative og kvalitative. Kvalitative metoder kan bygge på datainnsamling gjennom observasjoner, intervjuer og

analysering av dokumenter og tekster. Når det gjelder valg av forskningsdesign er det dataen som avgjør. Det baseres på om dataen som er samlet inn er numerisk og kvantifisert, eller om den er ikke-numerisk. Når man skal velge mellom kvalitativ og kvantitativ metode handler det om hva slags type spørsmål man stiller. Om man stiller et spørsmål som er orientert mot kvalitet, altså innhold og meningssammenhenger, eller spørsmål orientert mot kvantitet, altså omfang, fordelinger eller statistiske sammenhenger (Skilbrei, 2019).

Dokumentanalyse (eller tekstanalyse) baseres på skriftlige og andre visuelle kilder til informasjon. Gjenbruk av data har blitt en viktigere fremgangsmåte for datainnsamling i forskningen. Selv om mange forskere skaper egne data gjennom forsøk, observasjoner og intervju er det også kvalitativ forskning der man bruker allerede tilgjengelig data til egne forskningsformål (Skilbrei, 2019). Fordelen med en dokumentanalyse i denne oppgaven er at handelsavtalene, som store deler av denne oppgaven baseres på, gir en objektiv og formell fremstilling av dataene som innhentes, som for eksempel informasjon om hvilke tollsatser som gjelder. Dette gjelder også mange av de andre kildene til data brukt i denne oppgaven, som blant annet offentlig tilgjengelig informasjon fra ulike etater og statlige dokumenter. Dette er dokumenter som ikke er direkte laget for forskning og i stor grad er objektivt og formelt skrevet, som for eksempel handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia, EØS-avtalen og publiseringer fra regjeringen. Det gir også dataene troverdighet. En svakhet med disse er at det ikke er all informasjon som gjøres tilgjengelig for offentligheten, og ny informasjon som kunne vært relevant for denne oppgaven vil derfor kunne være utilgjengelig. Det er også hentet informasjon fra eksterne kilder i form av rapporter, analyser, og andre akademiske tekster som også er med på å danne grunnlaget for analysen i oppgaven, som blant annet Melchior & Sverdrup (2015) og Elvestad & Veggeland (2020). Tidligere rapporter som omhandler markedsadgang og internasjonal handel er relevante. Mye av datagrunnlaget for denne oppgaven kommer fra slike sekundærkilder. Det vil si kilder som gjengir og tolker opplysninger fra en eller flere primærkilder.

Det vil også bli benyttet en del kvantitative data. Disse vil i hovedsak være tall og statistikk som omhandler eksportverdier og -volum av sjømat. Det vil bli presentert tall på Norges eksport av sjømat i kroner og i tonn. Historisk viktige handelspartnere vil bli presentert og generelle historiske tall på sjømateksport. Denne statistikken og talldataen vil i hovedsak være hentet fra Norges Sjømatråd sine nøkkeltall.

I problemstillingen legges det opp til å sammenligne situasjonen før og etter Brexit. Før Brexit var Norges markedsadgang til det britiske markedet basert på EØS-avtalen mellom EFTA og EU. Det er derfor naturlig å sammenligne vilkårene for handel i EØS-avtalen og den nyere handelsavtalen EFTA forhandlet med Storbritannia som følge av Brexit. Siden det er markedsadgangen for norsk sjømat i Storbritannia som skal undersøkes legges grunnlaget for gjennomføringen i dokumentanalysen med datainnsamling og en del av analysearbeidet. Den komparative analysen kommer derfor først til syne i oppgavens analysekapittel (kapittel 7). Grunnen til at det er naturlig til å benytte denne metoden er at det skal analyseres to forskjellige situasjoner mot hverandre. Den første situasjonen vil være tiden før Brexit, fra da EØS-avtalen ble aktiv i 1994 til Storbritannia meldte sin uttreden fra EU i 2020. Den andre situasjonen vil være tiden etter Brexit til i dag.

1.4 Disposisjon

Denne oppgaven starter med en innledning som redegjør for Norges posisjon som en av verdens største eksportører av sjømat. Her blir det gitt en forståelse av størrelsen på eksporten og hvordan sjømateksporten har utviklet seg. I tillegg blir det gitt en beskrivelse av situasjonen rundt Brexit og hva det innebærer. Videre blir oppgavens problemstilling presentert. Før kapittel 1 avsluttes med å beskrive de metodiske valgene som er gjort for gjennomføring av oppgaven.

I kapittel 2 kommer det teoretiske grunnlaget for oppgaven, hvor handelslitteratur blir redegjort for. Her blir både eldre handelsteori og nyere handelsteori beskrevet. I tillegg blir makt og maktforhold definert og redegjort for, og betydningen av makt innen internasjonal handel.

I kapittel 3 introduseres overordnede institusjoner og avtaler i internasjonal handel. EFTA som Norge er medlem i presenteres, og hvordan rolle som frihandelsforbund beskrives. I internasjonal handel står handelsavtaler og retningslinjer for å drive med eksport og import sentralt. Derfor blir også verdens handelsorganisasjon (WTO) som håndterer retningslinjene for handel mellom nasjoner diskutert her. I den sammenheng blir også de viktigste eksportbarrierene for denne oppgaven presenter og beskrevet.

I kapittel 4 diskuteres Norges rolle som eksportør av sjømat, og sammenhengen mellom Norge, EFTA og EØS-avtalen. Her blir også frihandelsavtaler diskutert og hvordan de står sentralt i internasjonal handel, samt Norges forhold til WTO.

Kapittel 5 er rettet mot Storbritannia og hvilke konsekvenser Brexit har hatt for britisk sjømatsektor. Det vil gi en oversikt over fiskeriets posisjon i Brexit-debatten og hvordan Brexit har påvirket den britiske fiskerinæringen.

Kapittel 6 tar for seg handelsavtalen mellom EFTA og EU (EØS-avtalen), og handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia. De viktigste punktene for handel med sjømat blir trukket fram. Poenget med å presentere EØS-avtalen er å bruke dette som et grunnlag for å beskrive handelssituasjonen mellom Norge og Storbritannia før Brexit.

I kapittel 7 blir funnene presentert og analysert opp mot teorien presentert tidligere i oppgaven. Hovedpoenget med analysen er å gi en sammenligning på vilkårene mellom EØS-avtalen og den nye handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia. Analysen vil gi grunnlag for å kunne besvare problemstillingene i kapittel 8.

I kapittel 8 gis det en konklusjon hvor problemstillingene besvares, basert på resultatene fra analysen i kapittel 7.

2 Teori: Hvorfor internasjonal handel?

I dette kapitlet belyses teori som skal ligge til grunn for å kunne besvare problemstillingen. Problemstillingen «*Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit*» krever en gjennomgang av handelsteori som bakgrunn for hvorfor Norge som sjømatnasjon aktivt driver med internasjonal handel. Det kreves også teori rettet mot faktorer som påvirker inngåelsen av handelsavtaler, og krefter som virker som handelsdrivere og -hindringer.

2.1 Handelsteori

Store deler av den klassiske handelsteorien baserer seg på David Ricardo (1772-1823) sin teori om komparative fortrinn. Denne modellen viser hvordan ulike lands relative produktivetsforskjeller kan føre til gevinster ved handel. Teorien om komparative fortrinn har hatt stor innflytelse på hvordan økonomer ser på konsekvensene og årsakene av handel. Teorien baseres på at land ikke produserer produkter de er kapable til å produsere for å heller produsere et annet produkt langt utover eget behov. Dette produktet vil være landets komparative fortrinn, ofte ligger det naturlig gode forhold for denne produksjonen til grunn. Ricardos klassiske eksempel på dette er handelen mellom England og Portugal, og deres produksjon av henholdsvis tekstiler og vin. Portugal har muligheten til å produsere både tekstiler og vin selv, men det vil være mer lønnsomt å overprodusere vin og heller importere tekstiler fra England (Ruffin, 2002). På denne måten vil landet tjene mer på å eksportere produktet de produserer og importere det produktet de ikke produserer. Om man ser til Norge vil blant annet olje og gass og sjømat være produkt eksempeler for naturlige komparative fortrinn.

Ricardos teori stammer fra langt tilbake i tid og verden og internasjonal handel har siden den gang gjennomgått store endringer. For eksempel har produksjonen og fangsten av sjømat økt betraktelig, og eksportvolumet og -verdien har skutt i været. Fra 1976 til 2020 økte den totale nominelle verdien av handel med sjømat gjennomsnittlig 6,9% årlig. Det vil si at den nominelle verdien var nesten 20 ganger høyere i 2020 sammenlignet med 1976 (FAO, 2022). I en mye mer globalisert verden sliter forskningen med å støtte opp rundt mange empiriske funn fra den klassiske teorien. Hvis man ser til havbruksnæringen og produksjonen av oppdrettslaks er det mye som ikke går over ens med den klassiske teorien. Dette er en næring som har hatt en tendens til at de store bedriftene blir større, og det er stor forskjell i størrelse og produktivitet

mellom bedrifter innad i næringen. Marc Melitz som er professor ved Harvard University publiserte i 2003 en artikkel som bygget på at foretak har forskjellig produktivitet innad i samme næring, samt at eksportører har faste kostander ved å selge til utlandet. Han peker på at i en frihandel vil de største foretakene ekspandere, mens de minste blir mindre eller går konkurs. Grunnen legges på importkonkurransen som resulterer i at de små mister markedsandeler. Frihandelen vil altså over tid føre til at mer effektiv allokering av arbeidskraft og kapital, noe som øker de økonomiske gevinstene. På denne måten er det store forskjeller på Melitz sine modeller, og mekanismene Ricardo fokuserte på (Moxnes, 2017).

Nyere handelsteori tar hensyn til stordriftsfordeler og ufullkommen konkurranse. Et av hovedpoengene i teorien er at markedsadgang har langt større betydning, og har påvirkning på både velferd og næringsstrukturen. Nyere handelsteori har videreført den nyklassiske teorien der næringens struktur bestemmes av landets produksjonsfaktorer, og i tråd med dette vil økt handelsliberalisering føre til økt spesialisering. I tillegg til at bedre markedsadgang simulerer produksjonen i en sektor med stordriftsfordeler og ufullkommen konkurranse. I analysering av næringens struktur vil derfor faktorer som hjemmemarkedets størrelse, geografisk beliggenhet og markedsadgang for eksport få en større rolle. Basert på dette vil land tjene på proteksjonisme og andre land tape. For eksempel har EFTA frihandelsavtaler med land som har mye høyere handelshindringer enn Norge og Sveits, der man tjener på gjensidig liberalisering. Ny handelsteori gir derfor nytt perspektiv på frihandelsavtaler, der det er mer å tjene for de som deltar og mer å tape for de som ikke deltar. På bakgrunn av at slike handelsavtaler gir privilegert markedsadgang for deltakerne av avtalen på bekostning av land som holdes utenfor. Dette gir en diskriminerings-effekt mot land som holder seg utenfor frihandelsavtaler, som fører til jo flere frihandelsavtaler jo verre er det å stå utenfor (Melchior, 2004).

Driveren for å aktivt fokusere på eksport har tidligere vært basert på naturlige forhold som gjør land godt egnet til å drive en form for produksjon. Slik som Ricardos eksempel med Portugal og vin. Dette er også en viktig faktor i dag, men betydningen av eksport, konkurransen og gevinsten er i dag veldig annerledes. For sjømatnæringen er landenes naturlige forhold for å drive med fiskeri og/eller havbruk naturligvis avgjørende for å også kunne drive med eksport av produktene, men det er også en næring som er et godt eksempel på Melitz teori og nyere handelsteori hvor de store blir større og det blir færre av de mindre aktørene. I dagens internasjonale handel er det et nettverk av handelsavtaler. Det er ikke bare land som har høye

eksportvolumer som er avhengige av å være en del av dette nettverket. Som Melchior (2004) beskriver er man avhengig av handelsavtaler både for å få prioritet til sine eksportvarer, men også for å kunne sikre seg ønskede importvarer.

2.2 Makt og maktforhold

I inngåelsen av handelsavtaler er det forskjellige forhold som definerer maktforholdet mellom partene. I kampen om markedsadgang vil det alltid være en form for maktforhold mellom partene som forhandler om vilkår og bestemmelser i handelen. I situasjonen der Norge tidligere hadde handelsavtale med Storbritannia gjennom EU og EØS-avtalen, vil det være et annet maktforhold når EFTA på vegne av medlemslandene forhandlet frem en ny handelsavtalene med Storbritannia.

Makt og maktforhold finnes i alle forhold der det er konkurranse om ressursene. Makt kan defineres på mange forskjellige måter. En enkel og kjent definisjon gitt av Robert A. Dahl sier: «A har makt over B i den grad A får B til å gjøre noe han/hun ellers ikke ville gjort» (Engelstad & Thorsen, 2022). Maktbegrepet innebærer flere aspekter innenfor alt fra mellomstatlig kommunikasjon til kommunikasjon på individnivå. For eksempel som i denne oppgaven der stater forhandler om en handelsavtale, men det kan også være en form for makt mellom en sjef og en arbeidstaker som forhandler lønn.

I denne sammenhengen vil det fokuseres på hvordan makt påvirker inngåelsen og gjennomføringen av handelsavtaler, og hvordan makt aktivt kan brukes som virkemiddel i handelspolitikken. For denne oppgaven hvor det fokuseres på de delene av handelsavtalene som påvirker handelen med sjømat, er det naturlig å tenke at Norge stiller i en posisjon med makt. Det er samtidig naturlig å anta at det vil være en form for "gi og ta"-forhold, da Storbritannia er et viktig og nærliggende marked for Norge.

I sammenheng med internasjonal handel og forhandlinger om handelsvilkår har makt en viktig posisjon. I en slik situasjon kan en aktør påtvinge en annen aktør ulemper og gi seg selv gevinster. Spesielt i form av åpen maktbruk som blir observert med synlig adferd, for eksempel ved at maktposisjonen utnyttes ved å ikke gi motparten en annen mulighet enn å godta et vilkår. Når et land har en ressurs som et annet land ønsker, får landet som innehar ressursen byttemakt ovenfor landet som ønsker den. Hvor sterk makten er avhenger av i hvilken grad landet ønsker å få tak i ressursen, jo sterke ønsket er jo mer makt får innehaveren. Byttemakt baseres på

kontroll over ressurser og goder som andre har nytte av (Engelstad & Thorsen, 2022). I dette tilfellet har Norge som nasjon enorme fiskeri- og havbruksressurser som det høstes og produseres sjømat av. Norge er avhengige av å eksportere en god del av ressursene, da produksjonen er langt over Norges eget behov. Samtidig er det produkter som land i store deler av verden ønsker å importere. Dette skaper en gjensidig avhengighet mellom Norge som eksportør og landene som importerer produktene.

Maktforhold

Maktforhold kan ifølge Englestad og Thorsen (2022) betraktes fra to sider: ressurser og utøvelse.

Ressursene omfatter de midlene en maktutøvende har til disposisjon for å fremme sine interesser. For eksempel har en bedriftseier kapital til å lønne sine ansatte, og en sjef makt til å gi beskjed om hva andre skal gjøre (Engelstad & Thorsen, 2022). I sammenheng med internasjonal handel vil verdifulle naturressurser som andre ønsker og er avhengige av være en viktig nøkkel for å tilegne seg makt. Eksempelvis Norges store tilgang på oljefelt som mange andre ikke har. I et historisk bilde kan også militærstyrke og store landområder være en måte å oppnå en maktposisjon på. For denne oppgaven vil det i hovedsak være interessant å se på maktforholdet mellom EFTA/Norge og Storbritannia, og i hvor stor grad maktforholdet endrer seg ved uttredelse av EU.

Maktutøvelse handler om å kunne håndtere maktressursene og kunne få en situasjon til å gå i ønsket retning slikt at man fremmer sine interesser. I denne sammenhengen handler det om å være god til å overtale og forhandle, samt å kunne utnytte strategiske muligheter og foregripe andres handlinger (Engelstad & Thorsen, 2022). Men for å kunne utøve makt er man avhengig av å ha en eller flere ressurser i bunn. Igjen er olje et naturlig eksempel, hvor Norge er i en posisjon hvor det besittes en ressurs flere andre ikke har, men ønsker. Utøvelsen handler om å kunne utnytte ressursen til det maksimale. Uten ressursen er utøvelse av makt umulig, og motsatt. Den ene avhenger av den andre.

Utgangspunktet for en handelsavtale er at noen har noe andre ønsker seg, og begge parter ser seg tjent med en avtale med gjensidige forpliktelser. Forpliktelsene kan omhandle alt fra tollsatser, og grensekontroller til bærekraft- og kvalitetsforpliktelser. En handelsavtale har til hensikt å gjøre det billigere, enklere og mer forutsigbart for aktører å eksportere og importere

varer. Reglene i avtalen skal bidra til å kartlegge disse forpliktelsene og betingelsene for handelen. Maktforhold mellom parter står derfor sentralt i en slik situasjon. I mange tilfeller vil det være en situasjon der begge parter ønsker en ressurs som motparten besitter, mens i andre tilfeller er det kun en part som har noe den andre ønsker. Uansett situasjon er det å sitte på en ettertraktet ressurs grunnlag for å kunne drive utøvelse av makt.

Sjømat er sentralt i denne oppgaven og et godt eksempel på en slik ressurs. Verden trenger mat og sjømat er en sunn og god kilde til protein. Man ser en kraftig økning i mengden sjømat som blir konsumert verden over. På 60-tallet spiste den globale gjennomsnittspersonen 9,9 kg sjømat årlig, og i 2019 var det samme tallet steget til 20,5 kg (FAO, 2022). Dette er en ressurs som ikke alle land har mulighet til å verken produsere eller høste selv, noe som gir blant annet Norge en svært gunstig posisjon. Dette fører til at flere land må importere fra land som besitter denne ressursen, og derfor også ser det aktuelt å inngå en handelsavtale for å sikre vilkårene for handelen. Selv om det eksporterende landet sitter i en posisjon med makt, vil en handelsavtale være gunstig for begge parter. Det importerende landet vil oppnå vilkår som er tilfredsstillende for dem, og eksportlandet får et nytt marked. Dette er også utgangspunktet for inngåelsen av handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia. I oppgavens analysedel i kapittel 7 vil funnene i oppgaven knyttes til teorien fra dette kapittelet. Det vil både knyttes til selve inngåelsen av handelsavtalen, men også til resultatet av viktige vilkår i avtalen. En nærmere beskrivelse av hvordan teori og funn vil knyttes sammen belyses i neste avsnitt.

2.3 Analysemodell

Handelsteorien og perspektivene på maktforhold beskrevet over er utgangspunktet for analysemodellen som er lagt til grunn for denne oppgaven. De ulike handelsteoriene vil knyttes til bakgrunnen for at EFTA og Storbritannia inngikk en handelsavtale. Perspektivene på maktforhold vil knyttes til selve inngåelsen og utfallene av handelsavtalen. I analysen som gjøres i kapittel 7 er formålet å besvare problemstillingene som ble introdusert i kapittel 1.2, og var følgende:

1. *«Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?»*
2. *«Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit?»*

For å gi et best mulig svar på problemstillingene er det benyttet informasjon knyttet til Norges import og eksport av sjømat og handelsavtaler. Det er også innhentet viktig informasjon fra EFTAs handelsavtaler med EU og Storbritannia, hvor det hovedsakelig har omhandlet handel med sjømat og bestemmelsene for anvendelsesområder, sjømathandel, veterinære grensekontroller og toll. I tillegg er det hentet informasjon fra relevante forskningsartikler og analyser gjort på feltet, og informasjon om konsekvenser av Brexit. Denne informasjonen vil knyttes til teorien fra kapittel 2 og er grunnlaget for å gjennomføre analysen som skal kunne besvare problemstillingene. Handelsteorien presentert i avsnitt 2.1 vil knyttes til hvorfor Norge som land ønsker å drive aktivt med eksport, og hvorfor inngåelsene av handelsavtaler er avgjørende for å oppnå gode vilkår i internasjonal handel. Teorien om makt og maktforhold presentert i avsnitt 2.2 vil knyttes til inngåelsen av handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia, og vil kunne belyse maktforholdet i forhandlingene og hvorfor de ulike vilkårene ble som de ble.

Den første problemstillingen «*Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?*» vil bli oppsummert og besvart i en sammenligningsanalyse basert på handelsavtalenes opplysninger omhandlende tollsatser, veterinære forhold, tvisteløsninger, geografiske anvendelsesområder og eventuelle andre nærliggende faktorer som er relevant for sammenligningen. Sammenligningen baseres på Norges handelsvilkår med EU som Storbritannia var en del av før Brexit, og den nyere handelsavtalen med Storbritannia som kom på plass som følger av Brexit. Den andre problemstillingen besvares på grunnlag av datainnsamlingen for den første problemstillingen, men fokus rettet mot laks og de faktorene som har størst påvirkning på eksporten av norsk laks til Storbritannia.

3 Overordnede institusjoner og avtaler i internasjonal handel

I dette kapittelet blir det presentert overordnede institusjoner og avtaler som har en sentral rolle i internasjonal handel, og for Norges handel med sjømat til Storbritannia. Internasjonal handel er veldig sammensatt med strenge lover og regler, dette kapittelet vil gi en oversikt over hva som ligger bak, lover og regler og hvilke institusjoner som har innflytelse på dagens internasjonale handel. Det blir også gitt en oversikt over viktige eksportbarrierer for handelen med sjømat.

3.1 Det Europeiske Frihandelsforbund

Det europeiske frihandelsforbund (EFTA) ble stiftet 4. januar 1960 og hadde som mål å skape økt handel, vekst og velstand blant medlemslandene. Landene som var med å stifte EFTA var Danmark, Norge, Portugal, Sveits, Sverige, Storbritannia og Østerrike. I dag består EFTA av Norge, Island, Liechtenstein og Sveits. Grunnen til at de andre landene som var med å starte forbundet har gått ut av avtalen er at de på forskjellige tidspunkt ble medlem i EU.

EFTA-konvensjonen regulerer handel mellom land innad i EFTA, gjennom EØS-avtalen og medlemslandenes handel med land utenfor EU/EØS. Konvensjonen sikrer medlemslandenes borgere og bedrifter tilnærmet likebehandling som borgere og bedrifter i EUs medlemsland (Regjeringen, 2021a). Formålet med EFTA er å fremme frihandel for medlemslandene og bidra til økonomisk vekst og utvikling. En viktig del av dette arbeide er å styrke samarbeidet med EU og andre land gjennom inngåelse av frihandelsavtaler. EFTA-statene har i dag 29 frihandelsavtaler, og flere som er i forhandling, som dekker 40 medlemsland over hele verden. Avtalen med Storbritannia er ikke definert som en frihandelsavtale av EFTA, men kaller avtalen «annen handelsavtale». Avtalen er en frihandelsavtale, men avtalen EFTA forhandlet ble forhandlet på vegne av de såkalte EEA-landene (European Economic Area) Norge, Island og Liechtenstein. Sveits har en egen frihandelsavtale med Storbritannia (EFTA, 2021). I tillegg til frihandelsavtaler og pågående forhandlinger har fem land, blant annet Nigeria og Pakistan, signert felleserklæringer om samarbeid som et mulig første skritt til frihandelsavtaler (EFTA, U.år). Norges eksport har de siste årene har blitt mer globalisert, og eksporten strekker seg stadig til nye markeder. Handelspolitiske forhold til land utenfor EU er derfor viktig.

3.2 Verdens handelsorganisasjon (WTO)

Verdens handelsorganisasjon regulerer handel mellom land. WTO ble opprettet i 1995 som en organisasjon for ivaretagelse av Generalavtalen om toll og handel – GATT (1949), samt en rekke andre avtaler. WTO har som hensikt å fremme handelen mellom land, utforme regler for verdenshandelen og løse handelskonflikter mellom partene. Avgjørelser tatt i WTO skjer ved enstemmighet. Organisasjonen arbeider for en friere verdenshandel med fokus på nedbygging av tollmurer (SNL, 2022). Norge har vært medlem i WTO siden opprettelsen i 1995, som en ivaretager av Generalavtalen for toll og handel (GATT) og en rekke andre handelsavtaler i det som omtales som WTO-systemet.

WTO har vært med på å skape en stor økning i internasjonal handel og verdiskapning på tvers av landegrenser. Gjennom felles regulering skapes det forutsigbarhet og enklere handel over grensene. For Norge er tydelige regler avgjørende da store deler av norsk næringsliv i stor grad er innrettet mot eksport. Det ligger til grunn for Norges aktive deltakelse i WTO og GATT-systemet (Regjeringen, 2019).

Av andre avtaler i WTO-systemet kan TBT-avtalen (Agreement on Technical Barriers to Trade) som tar for seg tekniske handelstiltak og SPS-avtalen (Agreement on Application of Sanitary and Phytosanitary Measures) som skal regulere bruken av veterinære og sanitære handelstiltak nevnes. TBT-avtalen har til hensikt å sikre at tekniske reguleringer, standarder og prosedyrer som benyttes i kontrolleringen ikke skaper unødvendige handelshindringer. Dette kan blant annet være krav knyttet til merking, sporbarhet og testprosedyrer. TBT-tiltak har til hensyn å sikre forbrukers krav om varekvalitet og korrekt vareinformasjon. SPS-avtalen tar for seg reguleringen av tiltak med hensyn til matvaretrygghet, dyrehelse og plantehelse (Kvalvik et al., 2016).

Sporbarhet og gode prosedyrer er spesielt viktig del for handel med sjømat, da det er produkter som fort får forringelser. Det gjelder både for frosne, ferske og bearbeidede produkter. Blant annet er temperatur en avgjørende faktor som er felles uansett om produktet er konservert eller ikke. For frysede produkter er det spesielt viktig at man for eksempel kan spore temperaturen hele veien fra produktet ble fryst til det er fremme hos kunden. Det samme gjelder pakking av produktene, og tiden som har gått fra produktet ble pakket til det når kunden. Siden sjømat er en global handelsvare er det avgjørende med gode rutiner for produktene som produseres. Da

et produkt som for eksempel har fått forringelser hos et slakteri, kan ende opp med å sendes verden rundt hvis det ikke blir oppdaget.

3.2.1.1 Strukturen i WTO

De ulike avtalene som utgjør WTO danner et regelverk mellom medlemslandene og har til hensikt å skape god handelsflyt og økonomisk vekst. Gjennom å skape et transparent og forutsigbart regelverk skal det hindre økonomisk forskjellbehandling av markeder.

Tabell 1. En grunnleggende oversikt over WTO-avtalene (WTO, U.år.-a)

<i>Umbrella</i>	AGREEMENT ESTABLISHING WTO		
	Goods	Services	Intellectual property
<i>Basic principles</i>	GATT	GATS	TRIPS
<i>Additional details</i>	Other goods agreements and annexes	Services annexes	
<i>Market access commitments</i>	Countries' schedules of commitments	Countries' schedules of commitments (and MFN exemptions)	
<i>Dispute settlement</i>	DISPUTE SETTLEMENT		
<i>Transparency</i>	TRADE POLICY REVIEWS		

GATT er grunnlaget for WTO og omfatter medlemslandenes handel med varer. Avtalen sørger blant annet for lavere tollsatser og redusering av handelshindre. GATS-avtalen gir et internasjonalt avtaleverk som er med på å øke den globale handelen. Et sett med felles kjøreregler er også grunn til at et stort flertall av medlemslandene er utviklingsland. Dette har preget forhandlingene i WTO med blant annet «utviklingsrunden» i Doha som hadde til hensikt å komme utviklingsland til gode (Melchior, 2006). Den spiller også en viktig rolle i arbeidet

for å hjelpe mindre utviklede land, og jobber mot forskjellsbehandling i internasjonal handel, subsidier og varestandard (WTO, U.år-a).

GATS-avtalen (the General Agreement on Trade in Services) omfatter all handel mellom medlemslandene som innebærer flyt av mennesker og arbeidskraft, lufttransport, shipping, kommunikasjon og finansielle midler. Både GATT og GATTS bygger på «bestevilkårsprinsippet» (MFN-Most-Favoured Nation). Dette prinsippet sørger for at om et land inngår en avtale om betingelser for en vare, skal alle medlemslandene ha de samme vilkårene for handel med denne varen. Det finnes unntak fra prinsippet når det gjelder inngåelse av regionale eller bilaterale avtaler for enkelte land eller enkelte varer. Det gjelder både for land og for markeder som får bedre eller dårligere betingelser, og brukes blant annet til å øke fleksibilitet i større grad enn en frihandelsavtale gjør. For eksempel har Canada frihandelsavtale med Sør-Korea, og mange kanadiske varer belastes ikke med toll. Selv om Sør-Korea tar en lik toll for andre handelspartnere betaler ikke Canada det samme. Dette fører til at Canada nyter av et konkurransefortrinn i det koreanske markedet (BDC, U.år).

Intellektuelle rettigheter (TRIPS- Trade-Related Aspects of intellectual Property Rights) er en avtale om regler som omfatter intellektuelle rettigheter og ideer. Dette innebærer en felles forståelse av reglement rundt patenter, copyright, merkevarer, design og geografisk beskyttede titler (WTO, u.år.-c).

Twisteløsning (Dispute Settlement) er WTOs mekanisme for å sørge for at de internasjonale reglene og lovene følges. Dette er et tilbud alle medlemslandene kan benytte seg av hvis de mener det skjer brudd på reglementet. I tilfeller der uenighetene ikke kan løses enkelt mellom de involverte har WTO utnevnte uavhengige eksperter som har til hensikt å løse slike tvister (WTO, u.år.-c).

Åpenhet (Transparency- Trade Policy Reviews) skal gi medlemslandene innsyn i alle handelspolitiske avtaler som er og blir inngått. Dette er en viktig del av WTO som har til hensikt å sikre et transparent regelverk, for å unngå urettferdigheter og handelspolitisk diskriminering (WTO, u.år.-b). Hvor ofte oppdaterte innsyn skjer avhenger av størrelsen på markedet. For EU markedet skjer det annethvert år, mens for Norges marked har det i hovedsak vært gjennomgang hvert fjerde år.

3.3 Eksportbarrierer

I nyere tid har det blitt mer behov for informasjon og kunnskap knyttet til eksportbarrierer, da dette har stor innvirkning på dagens internasjonale handel. Eksportbarrierer kan defineres som:

«Holdningsmessige, strukturelle, operasjonelle og andre problemer som hindrer en bedrift eller nasjon i å initiere, utvikle eller opprettholde internasjonale aktiviteter.» (Leonidou, 1995)

Man skiller mellom interne og eksterne eksportbarrierer, dette viser til om barrieren er internt i eksportbedriften eller ekstern faktor for bedriften. Det er en rekke forskjellige faktorer som kan defineres som en eksportbarriere. For denne oppgaven er de eksterne barrierene mest relevante for problemstillingen, og jeg har plukket ut de viktigste for sjømathandelen mellom Norge og Storbritannia.

3.3.1 Miljømessige eksportbarrierer

Miljømessige eksportbarrierer kan være et stort hinder for internasjonal handel og en kompliserende faktor for all eksport. Leonidou beskriver miljømessige eksportbarrierer som vanskelige å forholde seg til, da de ofte kan komme brått på og med raske skiftninger (Leonidou, 2004). Miljømessige eksportbarrierer innbefatter både økonomiske, politiske og sosiokulturelle forhold i det eksterne markedet som det eksporteres til. Jo lengre geografisk avstand det er til eksportmarkedet jo større vil blant annet de kulturelle forskjellene være.

Leonidou (2004) inkluderer åtte hindringer som inngår i miljømessige eksportbarrierer: dårlig/forverret økonomiske forhold i eksportmarkedet, valutarisiko, ustabilitet i eksportmarkedet, strengt regulert eksportmarked, høy tariff og ikke-tariff, ukjent forretningspraksis i eksportmarkedet, ulike sosiokulturelle trekk, verbale og ikke-verbale språkforskjeller og høy risiko ved internasjonal handel (Leonidou, 2004). I denne oppgaven er det i hovedsak veterinære grensekontroller og toll som er de viktigste eksportbarrierene for sjømat fra Norge til Storbritannia. Og disse blir drøftet bredere i delkapitlene under.

3.3.1.1 Veterinære grensekontroller

Grensekontrollen av landbruksvarer og sjømat styres av veterinæravtalen. Tollkontroll og grensekontroll av personer som transporterer varene styres ikke av EØS-avtalen, men av Schengen-avtalen for landene som inkluderes i denne. Slike kontroller kan påføre sjømateksportørene kostnader. Norge er ikke en del av EUs tollunion, noe som betyr at vi regnes

som tredjeland. Å regnes som tredjeland betyr at man må tollklarere varene ved passering av grensen til EU. Når det gjelder veterinære grensekontroller er det EØS-avtalen som styrer regelverket for Norge. Regelverket følger det samme som ville vært gjeldene ved et EU-medlemskap (Elvestad & Veggeland, 2020).

Veterinære grensekontroller er en viktig interessekonflikt i handelspolitikken. Den kommer av forskjeller i interesser mellom offensive og defensive krefter. For Norge handler de offensive interessene om sjømateksportens adgang til det indre marked. De defensive interessene er knyttet til landbrukets og forbrukernes interesse i å beskyttes mot smittefare som kommer av å importere dyr og dyreprodukter (Elvestad & Veggeland, 2020). Animalske produkter og levende dyr som importeres til EU fra tredjestater skal kontrolleres på en veterinær grensekontrollstasjon. Det er bestemte krav til utforming, utrusting og personell for de veterinære grensekontrollstasjonene som må godkjennes av Kommisjonen (Europalov, 2012).

3.3.1.2 Politiske eksportbarrierer

Politiske eksportbarrierer kan anses som en underkategori i miljømessige barrierer og avhenger i stor grad av blant annet landets styreform og velstand. Leonidou (2004) definerer lav inntekt, inflasjon og stor gjeld som de største driverne til forstyrrelser i utenlandske markeder. Det kan også være sosiale årsaker som fører til ustabilitet slik som høy grad av korrupsjon, religiøs fundamentalisme og etnisk spenning. I denne oppgaven er reguleringen av toll den viktigste delen av politiske eksportbarrierer. Toll er en skattelegging av en vare som importeres til et land og beregnes enten ut fra spesifikk toll (for eksempel 1 krone per kilo fisk), eller «ad-valorem»-toll (en prosentsats av verdien på det som eksporteres). Effekten av toll har to plan: toll på importen gir staten inntekt, og den økte prisen på godet som importeres gir produsenter i importlandet beskyttelse for utenlandsk konkurranse (Torvanger & Ursin, 2017)

Oppsummering

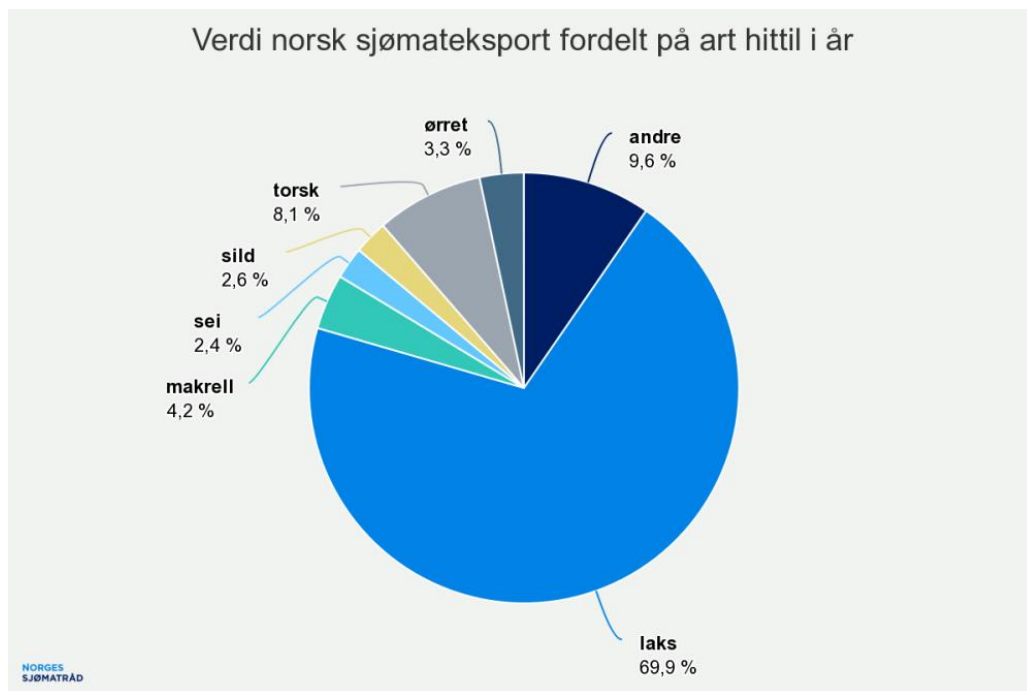
Internasjonal handel er et komplekst og sammensatt, men det hele starter med at en stat har noe en annen stat ønsker. EFTA representerer Norge og de andre medlemslandene i handel med EU. EFTAs forhandlingsposisjon er basert på EØS-avtalen for EU-markedet, og sikrer borgere og bedrifter hos EFTA-medlemsland tilnærmet likebehandling som hos EUs medlemsland. WTO regulerer all handel mellom land også utenfor Europa. WTO er med på å skape sikkerhet rundt handelen og jobber for at alle land skal ha muligheten til å drive med eksport og import på en sikker og god måte. Dette skaper en regelbasert orden i den internasjonale handelen, der

de samme reglene gjelder for alle. I tillegg legges det i større grad til rette for at utviklingsland skal kunne drive lønnsom og trygg handel. Denne løsningen er med på å skape relasjoner mellom aktører basert på stabile forventninger til hverandre. Også i frihandelsavtaler kan mye av reglene baseres på blant annet WTOs sett av regler. Eksportbarrierer er alle hindringer som gjør eksport vanskeligere. I handel med sjømat er det spesielt toll og grensekontroller som har potensiale til å vær store eksportbarrierer. Spesielt i dagens sjømathandel hvor store deler av sjømaten eksporteres fersk, og er derfor avhengige av å komme raskt frem til kunden for å unngå forringelser.

4 Norge som eksportør av sjømat

Norge har en lang historie som eksportør av sjømat, og historien strekker seg minst tilbake til vikingtiden. Norge har vært verdens nest største eksportør av sjømat siden 2004, kun slått av Kina. I 2020 eksporterte Norge sjømat til en verdi av 105,7 milliarder kroner, som tilsvarte 7,4% av verdien på all eksportert sjømat globalt (FAO, 2022).

Norges klart viktigste eksportmarked er EU. I 2021 sto EU-markedet for nesten 55% av eksportvolumet, og ca 58% eksportverdien for all norsk sjømateksport (Norges Sjømatråd, 2022c). For 2022 var det Danmark som importerte det største volumet av norsk sjømat med 370 000 tonn, mens Polen bidro med den største eksportverdien på 15,52 milliarder kroner. Polen er et svært viktig marked da mye av sjømaten eksporteres dit for videre bearbeiding, før det eksporteres videre til andre markeder.

Figur 3. Andelen av eksportverdien for de forskjellige artene Norge eksporterte i 2022 (Norges Sjømatråd, 2022a).

Laks har stått for en stor andel av den totale eksportverdien for norsk sjømat, både i volum og verdi. I 2022 eksporterte Norge 1,26 millioner tonn laks, til en verdi av 105,8 milliarder kroner. Dette er en enorm verdiøkning fra 2021 som var et rekordår, hvor det ble eksportert laks for 81,2 milliarder kroner. Tross at det ble eksportert et større volum i 2021 på over 1,28 millioner tonn laks. Som vist i Figur 3 utgjorde laksen nesten 70% av eksportverdien for all sjømat Norge

eksporterte i 2022. I tillegg til oppdrett av laks drives det også en betydelig produksjon av ørret, som sto for 3,3% av eksportverdien i 2022. Dette tilsvarte en produksjon på nesten 55 000 tonn verdt i overkant av 5 milliarder kroner (Norges Sjømatråd, 2022c). Det er også verdt å nevne at oppdrett på arter som torsk, kveite og steinbit også har tatt store steg i riktig retning de siste årene, noe som vil kunne vises i eksporttallene de kommende årene.

Ser vi til andre arter Norge eksporterer fra fiskerinæringen er den største arten torsk, med en andel på 8,1 % av den totale sjømateksporten i 2022. Det tilsvarte et volum på litt over 190 000 tonn med en verdi i overkant av 12,2 milliarder kroner. I likhet med laks var 2022 også et rekordår for torsken sett i verdi, men langt fra rekord i volum. Oppdrettstorsken hadde en stor økning til fra 1300 tonn til 3800 tonn, og med gode priser utgjorde oppdrettstorsken 7% av den totale eksportverdien av torsk. Den nest største hvitfiskarten er sei, hvor det i 2022 ble eksportert 111 000 tonn for 3,64 milliarder kroner. Av de pelagiske artene er makrellen den største og sto for over 53% av all eksport av pelagiske arter. Det ble solgt 343 000 tonn til en verdi av 6,3 milliarder kroner i 2022 (Norges Sjømatråd, 2022b).

4.1 Norge, EFTA og EØS

EUs økonomiske samarbeid baseres på Roma-traktaten fra 1957. Da Storbritannia i 2020 trakk seg ut av EU, gikk det fra 28 til 27 medlemsland. EU er verdens største marked med felles ytre tollmur, og er den største eksportøren for varer og tjenester.

Siden EØS-avtalen trådte i kraft i 1994 har det vært den mest omfattende avtalen Norge har inngått med andre land. Avtalen har som formål å gi et felles reglement for handel og økonomi. Det er gjennom EØS-avtalen Norge har tilgang til EUs indre marked. Dette innebærer fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft. Det innebærer i avtalen at det ikke skal være hindringer for bedrifter i EU-land å investere i Norge, og det samme for norske bedrifter i EU-land. EUs indre marked for varer og tjenester innebærer norske bedrifter har markedsadgang i EU, og motsatt. Fisk- og landbrukssektorene er unntak i EØS-avtalen, og det er egne avtaler som regulerer markedsadgang. Dette innebærer beskyttelse av markedet for landbruksvarer, og skjerming av EUs fiskeriindustri gjennom begrenset markedsadgang for norske varer.

Fiskerinæringen skiller seg også ut med unntak om fri flyt av kapital. For selv om det ikke er noen begrensninger for investeringer i fiskeforedlingsbedrifter må norske fiskefartøy eies og drives av norske fiskere eller bedrifter med tilknytning til Norge. Dette gjelder ikke for

fiskeoppdrett der det ikke fins noen begrensninger for utenlandsk eierskap. Selv om næringen har tilknytning til EUs indre marked er det ikke fri vareflyt, men en friere flyt av arbeidskraft og kapital (Maurseth & Medin, 2020).

4.2 Frihandelsavtaler

Frihandel har til hensikt å gi eksportaktører markedsadgang og konkurransedyktige vilkår i utlandet. I en slik handelsavtale reguleres forhold som er relevante for handelen mellom de involverte landene. Avtalene har blitt mer og mer omfattende og dekker en større del av faktorer som påvirker handelen direkte og indirekte. Fra å primært å dekke handel med varer inkluderer dagens handelsavtaler vanligvis også blant annet bestemmelser om handel med tjenester, investeringer, tvisteløsningsmekanismer, konkurranse og bærekraftig utvikling. Handelsavtalene er hovedsakelig ment til å redusere handelsbarrierer med landene det eksporteres til og øke markedsadgangen for varer og tjenester. Hovedårsaken til at Norge har valgt å forhandle sine frihandelsavtaler gjennom EFTA-samarbeidet er at EFTA samlet sett fremstår som et større marked og er mer interessant for handelspartnere (Regjeringen, 2022b).

EU/EØS har lyktes med å skape et omfattende indre marked i Europa med felles reguleringer på en rekke områder, noe som også har stor betydning for Norge. Et annet eksempel på en handelsavtale som strekker seg over store områder er USMCA i Nord-Amerika (tidligere NAFTA), som er en handelsavtale mellom Mexico, USA og Canada. Fram til 1990-tallet var det i all hovedsak WTO som styrte de globale handelsrelasjonene, mens frihandelsavtalene stort sett var avgrenset innenfor ulike geografiske regioner, slik som EU/EØS i Europa. På bakgrunn av vanskeligheter i WTO etter at forhandlingene om nye reformer i Doha-runden ikke kom i mål, ble det endringer i flere lands politikk der de satset aktivt på frihandelsavtaler. Det førte også til at det ble forhandlet frem flere og flere handelsavtaler på tvers av regioner og kontinenter (Melchior, 2015).

Toll har vært og er fortsatt en viktig faktor i forhandlingene om en frihandelsavtale. Da EFTA ble etablert på 60-tallet var tollsatsene generelt mye høyere, og tollreduksjoner i en frihandelsavtale kunne ha stor betydning. Gradvis liberalisering av den globale handelen har skapt reduserte tollsatser, og dermed gjort at det er mindre å hente på frihandelsavtaler. Selv om toll fortsatt er et viktig element i frihandelsavtaler viser nyere forskning at ikke-tollmessige handelshindringer er enda viktigere. Blant annet viser flere analyser av TTIP (Transatlantic

Trade and Investment Partnership), som skulle være en handels- og investeringsavtale mellom EU og USA, at det er langt mer å hente på reduksjoner i ikke-tollmessige handelshindre enn å fjerne toll. Som nevnt over etablerer WTO kjøreregler for slike handelshindre, for eksempel med sanitære og plantesanitære regler (SPS) som forenklet sagt har til hensikt å hindre at SPS blir misbrukt til proteksjonistiske formål. WTO bidrar med et viktig globalt rammeverk, selv om det ikke er strengere enn at det er åpent for tolkning som kan misbrukes (Melchior, 2015)

Frihandelsavtaler kan skape et enda bedre sett av regler. Et godt eksempel er EU/EØS som har klart å skape et felles veterinærssystem for hele området, og viser hva som kan skapes i forhandlinger i frihandelsavtaler. Handelspolitikken for ikke-tollmessige handelshindringer er ofte vanskeligere enn tollforhandlinger fordi det berører nasjonal politikk på en annen måte. Mange av de ikke-tollmessige handelshindringene man ser i dag er ikke direkte knyttet til handelen, men vedtatt for å sikre andre samfunnsmessige hensyn som fører til debatt om de skal endres (Melchior, 2015).

4.3 WTO og Norge

Norge har vært medlem i Verdens handelsorganisasjon (WTO) siden den ble grunnlagt i 1995 (Regjeringen, 2019) og i GATT-avtalen siden etableringen av GATT i 1947. Norges velstandsutvikling har i stor grad vært basert på handel med en rekke land. Og på grunn av denne posisjonen i internasjonal handel har Norge også vært en viktig bidragsyter i WTO. Mye av norsk næringsliv er tilknyttet eksport og har et felles ønske om forutsigbare kjøreregler for handel på tvers av landegrensene. For Norge er det utenriksdepartementet som har det overordnede ansvaret for handelspolitikken i Norge. Alle medlemmene assisteres av WTO-sekretariatet som ligger i Genève. Norges delegasjon i Genève har ansvar for å rapportere om nyheter til utenriksdepartementet. Fra Norge er det også andre etater som engasjerer seg i WTOs arbeid fra ulike fagområder som blant annet Landorganisasjonen (LO), tollvesenet, nærings- og fiskeridepartementet (NFD) og mattilsynet (Regjeringen, 2019).

5 Brexits påvirkning av britisk sjømatsektor

Bakgrunnen for Brexit går tilbake til 2013 da daværende statsminister David Cameron annonserte at han ville holde en folkeavstemning om Storbritannias EU-medlemskap om de vant valget i 2015. Da de konservative vant valget forhandlet Cameron en ny avtale med EU som det i 2016 ble holdt folkeavstemning over. Valget sto altså mellom å bli i EU-samarbeidet på de nye betingelsene, eller å forlate unionen (Mustad, 2022).

Fra 1. januar 2021 var Storbritannia utenfor den europeiske tollunionen EUCU som landet hadde vært en del av siden 1973, og ble dermed avhengige av egne handelsavtaler. Den britiske regjeringen ønsket å gjenskape vilkårene som gjaldt under EU-medlemskapet, og på den måten skape kontinuitet for det britiske næringslivet. Storbritannias har et begrenset handelsoverskudd på eksport og import av sjømat til EU, med Frankrike, Spania og Irland som hovedmarkeder (Dombu & Pettersen, 2021). I 2019 utgjorde britisk eksport av sjømat 1,343 millioner pund og importen 1,205 millioner pund (The Fishing Daily, 2020).

5.1 Britisk eksport av sjømat

De viktigste eksportørene for sjømat til Storbritannia var Tyskland, Sverige, Danmark og Norge og de største fiskeslagene var laks, tunfisk og torsk. Selv om Sverige står for mer enn 20% av all laks importert til Storbritannia, er det meste av dette norsk laks som har blitt bearbeidet i Sverige. Storbritannia som selv også er en stor produsent av oppdrettslaks, og hadde en produksjon på 203 881 tonn laks i 2019 (Shahbandeh, 2022b). De eksporterte over halvparten av sin laks hovedsakelig til Frankrike, Spania og Irland, hvor de i tillegg til laks eksporterte store deler krepsdyr og kamskjell. Innenfor sjømatnæringen har laks en stor betydning både for Norge og Storbritannia (Dombu & Pettersen, 2021).

For den britiske oppdrettsnæringen viser tall for første halvår av 2022 at det ble eksportert laks til en verdi av 280 millioner pund, noe som er en nedgang på 8% sammenlignet med samme tid i 2021. Noe av grunnen er at etterspørselen fra det hjemlige markedet økte. Det resulterte i at laks som ville gått til internasjonale markeder i stedet ble sendt til britiske forhandlere. Dette skiftet i etterspørsel kan ha vært et resultat av koronapandemien. I samme periode møtte den britiske landbrukssektoren en rekke utfordringer, både knyttet til koronapandemien og dårlig vær. Noe som også kan ha påvirket etterspørselen av laks som en attraktiv proteinkilde. For den britiske oppdrettsnæringen har perioden fra Brexit vært påvirket av mangel på arbeidskraft.

Salmon Scotland, som jobber for å sikre langsiktige vilkår for britisk oppdrettsnæring, kom med et ønske til den britiske regjeringen om økt støtte oppdrettssektoren. Dette inkluderte forslag om et strømlinjeformet reguleringsystem likt Norges, tiltak for å håndtere planleggingsstopp for nye oppdrettsanlegg, endringer i nøkkeldefinisjoner av arbeidere for å håndtere mangelen på arbeidskraft, og en løsning for å unngå forsinkelser på tvers av kanalen og unngåelse av enhver handelskrig med Europa (Fish-Site, 2022).

I forbindelse med Brexit har hovedspørsmålet vært rettet mot EU-fiskeres tilgang til britiske farvann, og britiske fiskeressurser. Endringene som har blitt gjort gjør at britiske fiskefartøy får en større andel av fangstene i egne farvann enn tidligere. På bakgrunn av Brexit er det en ny hindring i handelsprosedyrene i eksport av sjømatproduktene. Britiske fartøy får en større andel av kvoten i britiske farvann som fordeles mellom Storbritannia og EU. Samtidig regnes ca 50% av den britiske flåten til å ha utenlandske eiere. De utenlandskeide fartøyene er forpliktet til å lande en minimumsandel i Storbritannia, og denne andelen arbeider den britiske siden med å øke.

5.2 Virkninger av Brexit

Tross tollfrihet anses ikke-tariffære handelshindringer å være en stor hindring for eksport av britisk sjømat til EU. Blant annet eksport av sild, som er en viktig sektor i britisk fiskeri, kan stå overfor betydelige negative effekter på grunn av handelsprosedyrene som trådte i kraft 1.januar 2021. Dette gjelder blant annet handelsprosedyrene for helsesertifikater og dokumentasjon for opprinnelsesregler for bearbejdede produkter. Dokumentasjonskrav for opprinnelse kan utgjøre rundt 8% av produktverdien, avhengig av hvor mange forskjellige råvarer som inngår i verdien av det ferdige produktet (Dombu & Pettersen, 2021).

Samtidig har Brexit også gitt muligheter til den britiske sjømatsektoren, som å utvide eksporten av sjømat til andre deler av verden. Det har også vært økt interesse rundt å styrke den lokale kapasiteten for sjømatproduksjon i Storbritannia. Det vil imidlertid ta tid å se hvilke langsiktige effekter Brexit vil ha på den britiske sjømatsektoren.

Fiskerinæringen var en sterk stemme for at Storbritannia skulle trekke seg ut av EU-samarbeidet under Brexit-forhandlingene. De britiske fiskerne hadde fått løfter fra den regjeringen om at resultatet av å forlate EUs felles fiskeripolitikk ville føre til at Storbritannia tok kontroll over egne farvann. En fiskerimelding garanterte også en historisk mulighet til å gjøre fiskeriet bedre.

En rapport fra All-Party Parliamentary Group viser derimot at uttalelsene og løftene mangler substans. Rapporten viser at Brexit svekket den britiske fiskeri- og sjømatindustrien med innvirkninger på levebrød, virksomhetsomsetning, arbeidskraft, eksport og tilgang til havområder og kvoter. Rapporten viser til uvisshet rundt den langsiktige levedyktigheten til individuelle virksomheter (som for eksempel fiskere), fiskeflåter, foredlere og transportører etter betydelige og pågående økonomiske tap. Rapporten viser til det de mener er de viktigste forholdene å forbedre, og kommer anbefalinger for å kunne øke robustheten til den britiske fiskerisektoren. Dette innebærer investeringer i infrastruktur, nye markeder (både nasjonalt og internasjonalt), og å sikre effektiv og inkluderende forvaltning av innenlandske bestander (APPG, 2022).

Den britiske sjømateksporten har gjennomgått store omveltninger som følge av Brexit. Mye av det kan knyttes til økte reguleringskostnader. I en undersøkelse gjort i tilknytning rapporten nevnt i avsnittet over, har alle involverte rapportert om regulatoriske omveltninger med betydelige økonomiske konsekvenser. Eksporten av britisk sjømat ble nødt til å gjennomgå store mengder papirarbeid som inkluderer helse sertifikater, fangstsertifikater, lagringsdokumenter, pakkelister og kommersielle fakturaer. I denne undersøkelsen ble det blant annet vist til en last med levende skalldyr, hvor papirarbeidet hadde gått fra å være på en side, til å være på flere hundre sider. Dette medfører flere arbeidstimer og kostnader for virksomheten. Spesielt kravene om helsesertifikat berører eksportører av levende kreps og muslinger, som følger av kostnadene og tiden som må benyttes for å gjennomføre testene (APPG, 2022).

6 EFTAs handelsavtaler med EU og Storbritannia

I dette kapitlet vil jeg gå igjennom handelsavtalene EFTA har med EU (EØS-avtalen) og Storbritannia. EØS-avtalen vil være grunnlag for å beskrive vilkårene i handelen med sjømat mellom Norge og Storbritannia før Brexit. Den nye handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia vil være grunnlaget for å beskrive vilkårene etter Brexit. Her går jeg i dybden i de delene av avtalene som er spesielt knyttet til handel med sjømat, og som er relevante for å besvare problemstillingen om hvordan Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia har endret seg.

6.1 Handelsavtalen mellom EFTA og EU (EØS)

Geografisk anvendelsesområde

Norge har som nevnt tilgang på EUs indre marked gjennom EØS-avtalen. Bestemmelsen av EØS-avtalen har anvendelsesområde på territoriet til EFTA-statene, mens EU-traktaten gjelder for EU-medlemmenes territorier. EØS-avtalen byr likevel på avgrensningsspørsmål, da det er forskjellige tolkninger når det gjelder hva som kan regnes som «territorier». Da er det spesielt snakk om havområder utenfor territorialfarvannet. EU mener avgrensningen skal skje etter samme kriterier som EU-retten. Det betyr at avgrensningen vil si at havområder tolker statens jurisdiksjon slik den avgrenses etter folkeretten. Norges syn på avgrensningen baseres på at EØS-avtalens ordlyd av «territories», innebærer en avgrensning mellom avtalens virkeområde og områder utenfor norsk territorialfarvann. Som vil si områder utenfor 12 nautiske mil ut fra kysten. Denne uenigheten har aldri blitt ordentlig utfordret, og derfor har det aldri blitt gjort en rettslig avklaring på spørsmålet (Laurantzon & Arnesen, 2020).

Sjømathandel

Norges handel med sjømat til EU, hvor det innebærer avtaler med toll, startet ved frihandelsavtalen fra 1973 og det tilhørende «fiskebrevet». Senere ble tollene påvirket av EØS-avtalen fra 1994 som også er gjeldende i dag. I tillegg til EØS-avtalen har det også blitt inngått fem nye avtaler i forbindelse med utvidelser av EU i 1986, 1995, 2004, 2007 og 2013. I all hovedsak er det EØS-avtalen og frihandelsavtalen (1973) som står gjeldende for sjømatnæringen og bestemmelsene rundt toll på sjømat. Dette kommer som en følge av at fisk defineres som en «sensitiv» sektor i EUs handelspolitikk. Heller ikke under Uruguay-runden i WTO (1986-1993) ble det gjort store endringer for sjømatnæringen. Tokyo-runden i GATT på

70-tallet ga noen reduksjoner i tollsatser på skalldyr, men ikke for fisk. Det betyr at i det store bilde er EUs generelle toll den samme i dag som på 70-tallet (Melchior & Nilssen, 2020).

Tabell 1 hentet fra Melchior og Nilssen (2020) viser eksporten av sjømat fra Norge til EU i 2018 for de ulike gruppene, samt toll i verdi og prosent. Tallene er beregnet på grunnlag av data fra SSB og Norges Sjømatråd. Hovedgrunnen til at gjennomsnittstollen er så lav kommer av 2% toll på hel fersk laks. Dette er også grunnen til at det meste av norsk oppdrettslaks eksporteres hel og eventuelt videreforedles i andre land.

Tabell 2. Norges sjømateksport til EU i 2018 (Melchior & Nilssen, 2020).

	Mill. NOK	1000 tonn	Andel verdi (%)	Andel vekt (%)	Toll i mill. NOK	Toll i prosent
Annen fisk	1245	179	2,03	11,37	59	4,78
Foredlet	846	22	1,38	1,42	2	0,29
Hvitfisk	5883	204	9,57	12,96	11	0,19
Oppdrett	46264	744	75,29	47,38	934	2,02
Skalldyr	470	4	0,77	0,28	17	3,59
Pelagisk	2780	358	4,52	22,78	16	0,58
Tradisjonell	3960	60	6,44	3,81	3	0,08
All sjømat	61448	1571	100	100	1042	1,70

Veterinære grensekontroller

Norge har gjennom EØS-avtalen blitt involvert i det meste av EUs tekniske regelverk på mat- og veterinærområdet. Det veterinære regelverket gjelder både for eksport av sjømat fra Norge, og import av sjømat fra tredjeland. Med andre ord styres også Norge av det meste av EUs regelverk for import av dyr og animalske produkter til det indre marked. EØS-avtalen innebærer at handelen med slike produkter skal foregå fritt uten grensekontroller innenfor EU/EØS områder. Likevel er det på plass kompenserende tiltak for å sikre dyre- og folkehelsen. Tiltakene inkluderer salmonellagarantien, krav om at import av kjøtt blir forhåndsregistrert, programmer for overvåking av smittsomme dyresykdommer, muligheten for å ta stikkprøvekontroller av importerte varer, og sikkerhetsklausulen. Sikkerhetsklausulen gir godkjenning for at land kan gjøre ensidige tiltak hvis det påvises uakseptabel risiko ved import.

EU/EØS-avtalen innebærer detaljerte og omfattende bestemmelser for grensekontroller, og kan fungere som en forsikring mot at sjømatnæringen blir møtt med overdrevne reaksjoner fra EU ved smitteutbrudd i Norge. Dette innebærer dermed mulig interessekonflikt mellom offensive og defensive interesser, mellom sjømatnæringen som ønsker markedsadgang og landbruksnæringen som ønsker å redusere smittefaren som følger import av dyr og dyreprodukter (Elvestad & Veggeland, 2020). Norge er harmonisert med EU gjennom EØS-avtalen og veterinærbestemmelsene gjelder regelverk for hele spekteret av sjømatprodukter og produksjon. Det innebærer også: fôr og innsatsvarer, fiskehelse og -velferd, biprodukter og matvaretrygghet. Dette innebærer fri flyt av alle fiskeprodukter og levende fisk uten veterinære grensekontroller mellom Norge og EU.

Norge har en aktiv rolle i regelverksutviklingen for veterinærordningen i det indre markedet og tar inn endringer i regelverket fortløpende. Dette er en viktig ordning for norsk fiskeri- og havbruksnæring for å kunne sikre kontinuerlig og koordinert regelverksutvikling. Norge deltar i EUs komité for matvarekjeden og dyrehelse (PAFF), men bare som observatører med mulighet for aktive innspill, uten stemmerett (Regjeringen, 2021d).

6.2 Handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia

Storbritannia meldte seg ut av EU 31. januar 2020, og etter en overgangsperiode var de 1. januar 2021 offisielt ute av EU. Storbritannias uttredelse av EU har stor betydning for norsk næringsliv da Storbritannia er Norges største handelspartner etter EU og EØS. Bare i 2021 eksporterte norske bedrifter varer for en verdi på nesten 285 milliarder kroner til Storbritannia, mens importen hadde en verdi rundt 40 milliarder kroner (Regjeringen, 2022a) Spesielt viktig er markedet for norsk sjømatnæring, som i 2021 eksporterte sjømat for 6,09 milliarder kroner til det britiske markedet. Det er kun USA som overgår denne verdien (7,99 milliarder kroner) av land utenfor EU (Sjømatråd, 2022a).

Norge hadde sin handelsavtale med Storbritannia gjennom EØS/EU og sto derfor uten en avtale da Storbritannia trådte ut av EU. Dette gjaldt også for de andre EFTA-medlemmene, og den nye handelsavtalen er derfor en avtale mellom EFTA og Storbritannia (med unntak av Sveits). Avtalen ble forhandlet frem under overgangsperioden som startet 31. januar 2020 og varte til 31. desember 2020, og iverksatt 1. september 2022. Deler av den trådte i kraft allerede fra 1. desember 2021. Med unntak av handelsavtalen med EU er dette den største handelsavtalen EFTA har forhandlet frem (Regjeringen, 2022a). Avtalens formål er å sikre EFTA-medlemmenes bedrifter økt markedsadgang og bedre forutsigbarhet for eksport av varer og tjenester.

Frihandelsavtalen er en bilateral handelsavtale mellom Storbritannia og EFTA. Slike avtaler er avtaler mellom to eller flere stater innen et regionalt område. For WTO-medlemsland er det mulig å være involvert i slike avtaler uten å bryte med rammevilkårene i WTO, og på den måten få gunstigere handelsvilkår uten å bryte GATT-reglene (WTO, U.år-b). Avtalene fører ofte til at landene som inngår i avtalen oppnår bedre handelsvilkår på utvalgte områder enn det som inngår som WTO-medlem.

Avtalens artikkel 1.2 og 1.3 beskriver den geografiske avgrensingen avtalen gjelder for. Handelsavtalen strekker seg over alt landterritorium, indre farvann og territorialfarvann, samt luftrommet. Unntak for avtaleområdet for Norges del er Svalbard, som kun dekkes for handel med varer (Regjeringen, 2021c). Svalbards fiskevernesone er basert på Havrettskonvensjonen og Svalbardtraktaten som tilkjenner Norge full suverenitet over øygruppen (Ulfstein & Holtmark, 2022). Handelsavtalen bygger videre på vilkårene Norge hadde i handel med

Storbritannia fra da landet var medlemsland i EU. Det viktigste for Norge har vært å sikre minst like god tilgang til det britiske markedet for norske bedrifter som de hadde før Brexit, og som EUs bedrifter har gjennom sin avtale mellom Storbritannia og EU (Ongre & Kjørsvik, 2021). Avtalen sikrer fortsatt tollfrihet på industrivarer, noe Norge har hatt i 60 år i Storbritannia. Dette sikrer norsk eksport like konkurransevilkår som britiske varer og konkurrenter fra EU på det britiske markedet (Regjeringen, 2021b).

Nærmere om avtalens bestemmelser om handel med sjømat

For sjømatnæringen er avtalen av stor betydning da Storbritannia er Norges tredje største eksportmarked for sjømat målt i volum, og femte største målt i verdi. En viktig del avtalen er at den sørger for forutsigbarhet for et av de viktigste markedene. Frihandelsavtalen viderefører de samme tollpreferansene for sjømat og tollfrie importkvoter som disse hadde før Brexit, blant annet tollfrihet for fersk og fryst hvitfisk (Fisk.no, 2021). På lik linje som med all annen handel var Storbritannia et marked for Norge gjennom EU og EØS-avtalen. Gjennom å ha inngått en egen handelsavtale med Storbritannia har Norge fått bedre tilgang til det britiske markedet, ved å ha kommet frem til en felles enighet om vilkår for handel. Det har gitt norske aktører forutsigbarhet i sin eksportvirksomhet.

Det ble også gjort noen forbedringer av avtalen for sjømatsektoren sett med norske øyne. Norge har oppnådd nulltoll for 45 tollinjer for blant annet fryst filet av hyse og fryste pillede reker. Storbritannia er et stort marked for norske hyse- og rekeprodukter, og en slik avtale er med på å styrke markedsposisjonen for norske aktører. Det er innført en nedtrappingsperiode for nye varer med nulltoll, der man vil ha tilgang til tollfri kvote. Fryste pillede reker vil ha null toll fra 1.januar 2023 (Regjeringen, 2021b).

Når det gjelder laks har ikke EFTA og Storbritannia klart å bli enige om en preferansetoll på laks, og må forholde seg til MFN-toll. Denne ligger på 2% for hel fisk og filet, både fryst og fersk. Røkt laks har en MFN-toll på 12% (Norges Sjømatråd, 2022d). For Norge vil dette bety at det aller meste av laksen som produseres vil fortsette å bli eksportert som hel fisk og filet. Dette kommer av at tollene på behandlet laks, som for eksempel røkt laks møter høye tollsatser. Det vil derfor være mer lønnsomt å eksportere fisken hel ut av landet, og heller la den bli behandlet til nye produkter i et annet land.

Skottland som produserer nesten all oppdrettslaks i Storbritannias hadde i 2019 et rekordår med 203 881 tonn laks (Salmon Scotland, 2020). Av dette ble over halvparten (124 000 tonn) eksportert ut av Storbritannia (Shahbandeh, 2022b). Dette tilsvarte en eksportverdi på 871 millioner britiske pund (inkludert røkt laks) (Shahbandeh, 2022a). Det samme året eksporterte Norge sjømat til Storbritannia til en verdi av drøyt 6,42 milliarder kroner, hvor laks utgjorde godt over halvparten av eksportertverdien (Nina Rolsdorph & Hetle, 2020). Dette viser hvordan oppdrettsnasjonen Storbritannia fortsatt er et marked for norsk laks, tross egen produksjon.

Norge er gjennom handelsavtalen sikret de samme vilkårene som EU på regulatoriske områder som blant annet tekniske handelshindre (TBT). Det omfatter regler om utarbeidelse, vedtakelse og anvendelse av alle standarder, tekniske forskrifter og samsvarvurderingsprosedyrer, som kan påvirke handelen av varer mellom partene. For de veterinære- og plantesanitære reglene (SPS) er det sikret videre samarbeid, noe som er spesielt viktig for sjømatnæringen. Det kommer av at sjømat er avhengig av å komme så fort som mulig frem til kunden for å unngå forringelser. Fra 1. januar 2022 ble det innført krav om veterinær grensekontroll og krav om helsesertifikater ble innført fra 1. okt 2021. Det betyr i praksis at partene behandler hverandre som tredjeland, det vil si land som ikke er medlem av EØS/EU. Dette er en betydelig innstramming sammenlignet med avtalen Norge har med EU. Implementeringen av tredjelandskontrolleringen er satt opp i tre deler: Fra 1. januar 2021 ble all levende sjømat sjekket på grensen, og fra 1. januar 2022 ble britiske importører pliktig til å varsle import av alle grensekontrollpliktige varer. Fra slutten av 2023 skal all sjømat som importeres til Storbritannia fra Norge følges med helsesertifikat og sjekkes veterinært hos mottakeren (Norges Sjømatråd, 2022e).

Dette betyr at Norge har sikret like gode og på enkelte produkter bedre vilkår som før Brexit når det gjelder tollsatser. For laks var det ikke forventet lavere tollsatser, da MFN-tollen i utgangspunktet var lav. Det var forhåpninger om tollreduksjon for bearbeidet laks som blant annet røkt laks, noe som kunne gitt bedre vilkår for norske bedrifter til å satse på bearbeiding i Norge i større grad. Endringene i veterinære grensekontroller vil ha stor påvirkning på norsk sjømateksport, og er avhengige av å komme til en god felles løsning på den endelige strukturen på helsesertifikatløsningen.

Det ble også opprettet en egen komité for å sikre god flyt i handelen og drøfte veterinære saker. Norsk eksport av sjømat til Storbritannia er også sikret like gode vilkår som eksport fra EU. I avtalen er det lagt opp til effektiv veterinær grensekontroll for å forsikre seg at det ikke skjer forringelser på grensen, og gjør veien til markedet raskere (Regjeringen, 2021b). Dette skal som nevnt gjøres med at varene følges med helsesertifikat og veterinære kontroller hos mottaker. Dette har til hensikt å unngå at transporten stopper opp ved grensen og kommer raskere frem til kundene.

Avtalen inneholder også et eget kapittel om handel og bærekraft, som bygger på viktigheten av at handel skal foregå på en måte som bidrar til bærekraftig utvikling. Alle involverte land forplikter seg til å sikre et høyt beskyttelsesnivå for arbeidstakerrettigheter, klima og miljø. Denne delen av avtalen er den mest omfattende miljø- og klimaforpliktelsen som er gjort i en frihandelsavtale noensinne (Regjeringen, 2021b).

Avtalen inneholder også antidumpingtiltak, utjevningsavgifter og beskyttelsestiltak. Dette er i hovedsak rettet mot varer der importlandet importerer en vare med konkurrerende industri i landet. I slike tilfeller vil det oftest handle om en ekstra tollsats for den aktuelle varen. En slik innføring av antidumpingtiltak er til for å motvirke salg til lavere priser på eksportmarkedet enn det importlandets marked tilbyr. Utjevningstiltak skal i hovedsak innføres i situasjoner der det er skadevoldende subsidier. Dersom det skjer en importøkning på bakgrunn av en uforutsett situasjon kan et land treffe beskyttelsestiltak, da dette kan medføre skade på importlandets egen industri. Avtalen viser spesifikt til partenes WTO-forpliktelser, og på noen områder går de enda lengre (Ongre & Kjørsvik, 2021).

7 Analyse av avtalen mellom EFTA og UK: konsekvenser for eksporten av sjømat laks

I forrige kapittel ble handelsavtalene Norge har gjennom EFTA beskrevet med hovedfokus på handel av sjømat. Kapitlet viser fellestrekkene og forskjellene i handelsavtalene mellom EFTA og EU og Storbritannia. Videre i dette kapitlet skal funnene analyseres på bakgrunn av teorien og analysemodellen som drøftet tidligere i oppgaven. Analysen er en sammenligningsanalyse av handelsvilkårene Norge har til EU og Storbritannia, der handelsavtalene og andre faktorer som påvirker handel ligger til grunn. Sammenligningen vil baseres på endringer i eksporttall, toll, veterinære grensekontroller og andre faktorer som har en direkte påvirkning på sjømathandelen.

I dette kapitlet skal jeg analysere det jeg har kommet frem til, og besvare problemstillingene som er som følger:

- *Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?*
- *Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit?*

7.1 Funn

Sjømat er en global handelsvare og for noen land den viktigste handelsvaren. Sjømat er i tillegg en viktig næringskilde, med høyt proteininnhold, vitaminer og mineraler, som verdens befolkning trenger. I 2020 ble det totalt fanget og produsert 214 millioner tonn sjømat på verdensbasis (inkludert 36 millioner tonn alger). Mengden til menneskelig konsum var 20,2 kg pr. innbygger (FAO, 2022). I Norge har det vært drevet med fiskeri i hundrevis av år (Bertelsen, 2015), og på grunn av effektivisering og tidligere fiskerikriser drives det i dag en streng forvaltning av fiskebestandene. Forvaltningen i dag gjør det vanskelig for ytterligere vekst i eksportvolum av fangst fra ville fiskebestander i norsk fiskerisektor. Det er derimot bedre forutsetninger for økt eksport av oppdrettslaks. I 2022 ble det eksportert norsk sjømat for en verdi på 151,4 milliarder kroner, hvor laks utgjorde 69,9% av verdien. Dette var ny rekord i den totale eksportverdien og en økning på 25% fra året før. Tross denne økningen var

eksportvolumet lavere i 2022 enn i 2021, og økningen skyldtes høyere priser, da særlig på laks (Norges Sjømatråd, 2022a).

I en situasjon hvor Norge sitter på store verdier i form av sjømat, og et produksjonsnivå langt over eget behov, er vi avhengige av gode relasjoner til eksportmarkeder som ønsker å kjøpe sjømaten. Dette er også en del av grunnlaget for Norges makt- og forhandlingsposisjon, dette vil belyses nærmere i kapittel 7.3. EU er Norges klart største og viktigste marked, med Polen og Danmark som de to viktigste enkeltlandene (Norges Sjømatråd, 2022b). I et marked hvor mange land er bundet til en felles handelsavtale er det avgjørende å vedlikeholde en god relasjon. Selv om man kan se på EU som et stort marked er relasjonen med hvert enkelt importland viktig. Fordelen med at Norge eksporterer en så stor del av all sjømaten til et marked er god forutsigbarhet. Samtidig vil man være veldig sårbar for endringer, da all handel med EU er basert på vilkår fra samme handelsavtale. Det betyr at små endringer kan ha store konsekvenser for Norges eksport av sjømat.

Etter Storbritannias utreden av EU, ble EFTA nødt å forhandle frem en ny handelsavtale for Norge og de andre medlemslandene. Storbritannia har lenge vært et marked med høyt konsum av norsk sjømat, og etter Brexit i 2020 ble det en liten nedgang i eksportverdien, som utgjorde totalt 6 milliarder kroner for 2020 og 2021. I 2022 var det derimot en sterk økning i eksportverdien til Storbritannia på henholdsvis 7,75 milliarder kroner (Norges Sjømatråd, 2022b).

I denne oppgaven avgrenses handelsavtalene til å omfavne Norges sjømateksport til henholdsvis EU og Storbritannia. Dette er basert på at Storbritannia var en del av EU før Brexit og således omfattet av EØS. Forskjellene mellom handelsvilkårene Norge har til de to markedene vil derfor kunne si hvorvidt Norges markedsadgang til Storbritannia har endret seg etter Brexit. Som nevnt i analysemodellen presentert i avsnitt 2.3 vil funnene knyttes til teorien fra kapittel 2 som omhandler handelsteori og makt. Teorien knyttes til inngåelsen av EFTAs handelsavtale med Storbritannia, og hvilke forhold som ligger til grunn for utfallet av avtalens vilkår for handel med sjømat.

7.2 Oversikt over hovedpunktene i handelsavtalene mellom EFTA og EU/Storbritannia

En oversikt over sammenfattede forskjeller og likheter mellom EØS-avtalen og EFTAs handelsavtale med Storbritannia gis i Tabell 3. Tabellen har til hensikt å gi en oversikt over viktige punkter i handelsavtalene. Det er stor likhet mellom avtalene på områder som er spesielt viktig innen handel med sjømat. I delkapittelet under vil jeg gå dypere inn i punktene, hvor forskjellene vil komme tydeligere frem.

Tabell 3. Sammenfattede forskjeller og likheter mellom EØS-avtalen og handelsavtalen mellom EFTA og Storbritannia

EFTAs handelsavtale med EU (EØS-avtalen)	EFTAs handelsavtale med Storbritannia
<ul style="list-style-type: none"> - Trådte i kraft i 1994 i form av EØS-avtalen. - Norges største og viktigste handelsavtale. - Geografisk virkeområde innebærer Norges territorium, med unntak av Svalbard. - Preferansetoll på en stor andel av sjømat. Ikke preferansetoll på laks, men en lav MFN-toll (2%). - Felles enighet rundt veterinære tiltak. Innebærer blant annet en felles enighet rundt bekjempelse av sykdommer, sporing og transparent produksjon av matvarer. - Inneholder ingen bestemmelser om juridisk tvisteløsning. 	<ul style="list-style-type: none"> - Trådte i kraft i sin helhet i 2022. - Viktig handelsavtale med en av Norges viktigste eksportland. - Geografisk virkeområde innebærer Norges territorium, med unntak av Svalbard. - Preferansetoll på en stor andel av sjømat. Ikke preferansetoll på laks, men en lav MFN-toll (2%). - Enighet rundt veterinære tiltak. Innebærer blant annet en felles enighet rundt bekjempelse av sykdommer, sporing og transparent produksjon av matvarer. Britiske importører pliktig til å varsle import av alle grensekontrollpliktige varer. Fra slutten av 2023 er det planlagt at all sjømat som importeres til Storbritannia fra Norge følges med helsesertifikat og sjekkes veterinært hos mottakeren. Opprettet en egen komité for å sikre god flyt i handelen og drøfte veterinære saker. - Egne bestemmelser for tvisteløsninger, med mulighet for opprettelse av panel til å løse saker.

7.3 Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?

Første problemstilling reiser spørsmål om hvordan Norges markedsadgang til Storbritannia har endret seg etter Brexit. Som nevnt meldte Storbritannia seg ut av EU 31. januar 2020. EFTA og Storbritannia ble enige om en frihandelsavtale i 2021, som trådte i kraft i sin helhet i 1. september 2022. Gjennom en slik avtale oppnår Norge viktige konkurransefortrinn og videre markedsadgang med et viktig eksportmarked. Storbritannia har vært blant Norges viktigste handelspartnere etter EU/EØS-landene med en eksportverdi på nærmere 285 milliarder kroner, og en import for om lag 40 milliarder kroner i 2021.

Forhandlingene om en frihandelsavtale mellom Norge og Storbritannia var i dette tilfellet en uvanlig situasjon der Norge hadde hatt en avtale med Storbritannia gjennom EØS-avtalen siden 1994. I utgangspunktet kan man se for seg at det viktigste var å ikke ende opp med en dårligere handelsavtale enn EØS-avtalen innebar. Samtidig ga det muligheter for å oppnå enda bedre vilkår enn Norge hadde tidligere i handelen med Storbritannia.

Handelsteoretisk bakgrunn for handel

For denne oppgaven som tar for seg dagens handel med sjømat mellom Norge og Storbritannia er det forventet at den nyere handelsteorien fra kapittel 2 vil gjenspeile dagens situasjon i større grad enn eldre teorier og modeller. Den eldre teorien er likevel basert på mye av grunnlaget for internasjonal handel, og det er derfor forventet å kunne trekke linjer mellom dagens handel mellom Norge og Storbritannia mot den klassiske handelsteorien

Ricardos (1817) klassiske modell for internasjonal handel viser hvordan eksport fører til økt velstand i eksportland. Teorien gir grunnlag for hvorfor land ønsker internasjonal handel og kan vise hvorfor Norge driver overproduksjon av sjømat og eksporterer store deler av det til hele verden. Teorien baserer seg på at land driver med eksport for å finansiere import av varer man selv ikke har. Det vil nok også være en del av det store bildet, men i hovedsak vil det dreie seg om en enorm lønnsomhet i eksport av sjømat. Norge driver overproduksjon både i sjømat- og olje og gassektoren, og basert på Ricardos teori legger dette til rette for å importere varer fra Storbritannia og andre land som Norge selv ikke besitter eller produserer.

Basert på nyere handelsteori er inngåelsen av frihandelsavtalen og liberalisering av handelen med Storbritannia med på å styrke Norges posisjon i internasjonal handel. I handelen med sjømat ser vi at Norge har en unik posisjon for eksport av varer. Norsk sjømatnæring er basert på et lite hjemmemarked som legger opp til eksport, og en geografisk beliggenhet som gir kort avstand til mange av de største markedene. Storbritannia sammen med blant annet Danmark og Polen er eksempler på nærliggende store markeder, noe som gjør de til ekstra attraktive markeder for norske eksportører av sjømat. Å sikre god markedsadgang gjennom frihandelsavtaler er med på å styrke posisjonen for norsk sjømatnæring. Økte inngåelser av frihandelsavtaler i dagens internasjonale handel, gjør Norges delaktighet gjennom EFTA avgjørende for å ikke miste markedsadgang eller bli nedprioritert i viktige markeder. Norge blir på denne måten på «riktig» side av en diskriminerings-effekt hvor andre land som står uten egne frihandelsavtaler får en nedprioritert eller ingen adgang til markedet. For eksempel vil Norge ha en prioritert tilgang til det britiske markedet over land uten en egen handelsavtale med Storbritannia.

Maktforholdet i forhandlingene om handelsavtalen

I forhandlingene mellom EFTA og Storbritannia om handelsavtalens bestemmelser for sjømat er det spesielt to forhold som kan gi grunnlag for makt til å fremme egne interesser. For EFTAs del kommer det av det faktum at Norge har ettertraktet sjømat som Storbritannia ønsker, og for Storbritannias del er de et marked Norge er avhengige av og tjener godt på. På bakgrunn av dette skapes en gjensidig avhengighetsrelasjon. Storbritannia er også en stor sjømatnasjon og produserer store mengder sjømat selv. Også når det gjelder oppdrett av laks driver Storbritannia og i hovedsak Skottland stor produksjon av oppdrettslaks. Likevel ser man at norsk sjømat har et godt rykte og er høyt ønsket blant forbrukere i Storbritannia.

I kapittelet om makt og maktforhold ble Engelstad og Thorsens (2022) teori om makt som var bestående av *ressurser og utøvelse* presentert. Betragtningene viste at ressursene som en organisasjon besitter kan brukes til å styrke sin posisjon i forhandlinger. I de fleste tilfeller vil derfor organisasjoner, som i denne situasjonen EFTA, besitte en større makt i forhandlingssituasjoner enn enkeltstater de forhandler med. Det kommer av at EFTA besitter en større mengde og mangfold av ressurser, både fysiske ressurser i form av varer og

organisatoriske ressurser. For å kunne utnytte disse ressursene er EFTA avhengige av å ha kunnskapen til å forstå hvordan disse skal utnyttes for å etablere et overtak. Slik Engelstad og Thorsen beskriver drar organisasjoner nytte av dette ved hjelp av et større nettverk som jobber for å utnytte slike forhold gjennom strategiske muligheter (Engelstad & Thorsen, 2022). Dette danner også grunnlaget for at store organisasjoner ofte besitter makt, som EU og WTO også er eksempler på.

Toll

Tollsats er en viktig faktor når det gjelder å analysere hvordan Norges markedsadgang til Storbritannia har endret seg etter Brexit. Endring i tollsats kan gi store økonomiske gevinster eller tap på bakgrunn av de enorme verdiene av sjømat som eksporteres. Før Brexit var det som tidligere nevnt samme tollsats som var gjeldene i hele EU, herunder også Storbritannia. Sett bort fra andre kostnader som eksempelvis transport, valutakurs og eventuelle veterinære kostnader var det derfor like lukrativt å eksportere sjømat til Storbritannia som de andre EU/EØS-medlemslandene.

Tollsatsene på viktige sjømatprodukter er ikke endret i handelsavtalen med Storbritannia (Tabell 4). Dette er viktige sjømatprodukter grunnet store eksportvolum og -verdier, som er videreført fra handelsavtalen med EU. Reker er et sjømatprodukt som fikk redusert tollsats med 2,4 % med den nye handelsavtalen. Denne reduksjonen er av stor betydning sett i sammenheng med eksportåret 2022 hvor Storbritannia var det tredje største markedet for norske reker, etter Sverige og Island. Reker hadde tollfrie kvoter i en nedtrappingsperiode og har fra 2023 fått nulltoll noe som gir gode vilkår for den økende trenden i eksport av norske reker til Storbritannia (Regjeringen, 2021b). Det er i tillegg andre tollsats på enkeltprodukter som har blitt redusert som følge av Brexit, eksempelvis fryst filet av hyse. Med utgangspunkt i tollsatsene er det tydelig at EFTAs klare mål i forhandlingene var å videreføre disse i handelsavtalen med EU. Dette lyktes de med, og i tillegg med noen forbedringer i avtalene. Tollsatsene i seg selv er derfor ikke endret i stor grad, men har en liten positiv effekt uten å kunne kalle det en signifikant forskjell.

Tabell 4. Tollsatsene i prosent for både EU og Storbritannia for noen av de viktigste norske eksportproduktene innen sjømat til Storbritannia. MFN-toll viser tollsatsen i prosent fra handelsavtalen med EU. Differansen vises i endringen i tollsats fra avtalene mellom EU og Storbritannia.

Produkt	Tollsats EU (%)	Tollsats Storbritannia (%)	MFN-toll (%)	Differanse EU/Storbritannia (%)
Torsk – Fersk/kjølt	0	0	12,0	0
Torsk - Fryst	0	0	12,0	0
Laks – Fersk/kjølt	2,0	2,0	2,0	0
Laks - Fryst	2,0	2,0	2,0	0
Hyse - Fersk/kjølt	0	0	7,5	0
Hyse - Fryst	0	0	7,5	0
Reker – fryste pillede	12,0	9,6	12,0	-2,4

Veterinære forhold

Veterinæravtalen Norge har med EU er en del av EØS-avtalen. Avtalen om veterinære forhold har bidratt til å redusere problemer med denne typen tekniske handelshindringer hos norsk sjømateksport til EU. Dette medfører at forskjeller i produktkrav og kontrollprosedyrer ved grensepasseringer i mindre grad hindrer eller stopper opp eksporten. Det er tilrettelagt for stikkprøvekontroller, men avtalen sørger i høy grad for å nøytralisere grenseoverganger som et handelshinder. En slik avtale er særlig viktig for sjømateksportører som transporterer varer som

er avhengige av å komme fort frem til markedet. På den måten oppnås en forutsigbarhet i tidsbruken på transport og når kunden kan forvente at bestillingen ankommer.

De veterinære forholdene var en viktig faktor da EFTA skulle forhandle en ny handelsavtale med Storbritannia som følge av Brexit. Storbritannia endte opp med en plan bestående av tre faser. Fra 1. januar 2021 ble Storbritannia ansett som et tredjeland og den første fasen i implementeringen av tredjelandskontroll inkluderte at all levende sjømat skulle bli kontrollert på grensen gjennom hele 2021. Fra 1. januar 2022 ble britisk importører ansvarlige for å benytte det britiske meldesystemet *Import of products, animals, food, and feed system* (IPAFFS) på alle grensekontrollpliktige partier som andre del av implementeringen. Den siste fasen er planlagt å starte i slutten av 2023 og baseres på at all sjømat som eksporteres til Storbritannia skal følges av et helsesertifikat og kontrolleres veterinært hos mottakeren. En dato for når i 2023 det vil inntreffe er ikke satt, og det forhandles fortsatt om premissene for helsesertifikatene. Etter samtaler med et lite utvalg personer som jobber med salg og logistikk i eksport av laks i Norge framkommer det få endringer i eksporten etter Brexit. Det kan derfor virke som at de to første fasene av planen ikke har blitt gjennomført etter planen. Fra samtalene kom det også frem at løsningen med helsesertifikat for laks vil kunne gi store endringer i eksporten, og at en rettfærdig løsning på dette er avgjørende for eksporten av norsk laks.

Veterinæravtalen i eksport til Storbritannia opphørte da de meldte seg ut av EU. Dermed måtte EFTA og Storbritannias forhandling om ny handelsavtale inneholde egne bestemmelser for veterinære forhold som grensekontroller, en egen veterinæravtale ble ikke inngått, men egne bestemmelser for dette området i handelsavtalen. I en undersøkelse gjort av Mathisen og Solvoll (2020) hvor de økonomiske konsekvensene for eksport av fersk laks ved endringer i grensekontroll ble undersøkt, så de blant annet på en mulig situasjon hvor Norge trekker seg ut av EØS-samarbeidet. Her kan paralleller med situasjonen og Brexit dras. I en slik situasjon hvor Norge ikke er bundet til veterinæravtalen og med utgangspunkt i transporttall på fersk laks fra 2019, er det beregnet at de årlige kostnadene for eksport til de ti viktigste mottakerlandene i EU, hvor hvert femte transport ble tatt ut til stikkprøvekontroll, ville økt til 529 millioner. Kostnaden er knyttet til transport og verdiforringelse for transport av fersk laks, som utgjorde 98% av all transport av laks fra Norge til Storbritannia i 2019. De viste også til at de økte årlige transportkostnadene per tur ville ligge mellom 26 000 og 70 000 kroner avhengig av hvor lang forsinkelse laboratorieanalysen av en stikkprøve av laksen tar (Mathisen & Solvoll, 2020).

Dette var basert på en situasjon hvor Norge ikke lengre var en del av EØS og tallene ble beregnet for eksport til EU, situasjonen vil dog være lik situasjonen mellom Norge og Storbritannia etter Brexit. Undersøkelsene er kun basert på transport av fersk laks, dersom all transport av norsk sjømat inngikk i undersøkelsene ville økningen i kostnaden blitt enda høyere.

Tollsatsene på fersk sjømat eksportert til Storbritannia hadde ingen økning og reduksjonen for bearbeidet sjømatprodukter var liten. En eventuell økning i bearbeiding av sjømat i Norge er derfor ikke mer aktuell. Transporttiden for bearbeidet sjømat vil være mindre kritisk, da bearbeidede produkter generelt tåler lengre transporttid enn ferske produkter. Det vil også gi mindre kostnader i form av verdireduksjon på bakgrunn av forringelse.

I etterkant av Brexit er det mye som tyder på at det har vært både dyrere og vanskeligere for norske sjømateksportører og frakte fisk til Storbritannia. Da Storbritannia ble å anse som tredjeland ble grensepasseringene mer krevende enn tidligere da Storbritannia fortsatt var en del av EU. Det har vært en del utsettelse av de planlagte datoene for implementering av de tre fasene for veterinær grensekontroll, og når de to første fasene faktisk startet er noe uklart (Sjór, personlig kommunikasjon, 20. januar 2023). Det er likevel naturlig å anta at det har vært økning i grensekontrollene på eksport inn til det britiske markedet, hvor det tidligere kun ble tatt sporadiske veterinære stikkprøver på sjømateksporten. De to første fasene er tenkt til å være en overgangsløsning til den permanente tredjefasen (Sjømat Norge, personlig kommunikasjon, 17. januar 2023).

Den tredje fasen som inkluderer veterinære grensekontroller og helsesertifikater er derfor den viktigste, da den vil være gjeldene i overskuelig fremtid. Den skisserte planen er at helsesertifikatet skal følge transporten helt frem til mottaker og at det skal gjøres veterinære kontrollprøver der. Det er fortsatt dialog for hvordan dette skal løses i praksis, og hva som er den beste løsningen. Det er viktig at det lages en løsning som ikke skaper unødvendig lange forsinkelser i transporten, noe som den skisserte planen har til hensikt å unngå. Uten en ferdig plan er det vanskelig å si hvor store forskjeller det vil være i sjømateksport til Storbritannia og EU, men slik det ser ut i dag vil ikke grenseovergang være et betydelig handelshinder. Det gjenstår å se hvor omfavnende helsesertifikatene vil bli, og hva som kreves fra sjømateksportørene i form av forarbeid og rapportering. Eksporten av fersk fisk vil bli hardest rammet, da produktet er mer eksponert for forringelser som følge av lengre transporttid. I tillegg

til helsesertifikatene vil kapasiteten på veterinære kontroller være en viktig faktor for hvor lett eksporten vil flyte. Det er viktig å påpeke at dette har blitt utarbeidet over tid, noe som gir aktørene tid til å forberede seg på den endelige løsningen. Det er heller ikke bare de norske eksportørene som kan frykte virkningene av den nye ordningen. Også de britiske importørene vil måtte innstille seg på å kunne møte lavere kvantum som følge av de nye kravene for eksport. Dette vil kunne føre til høyere priser og lavere sysselsetting.

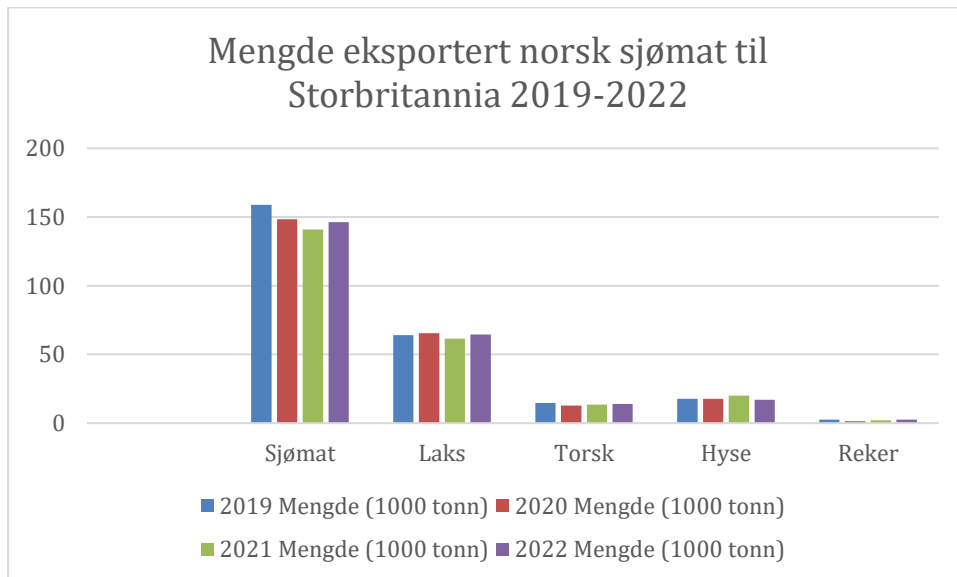
Twisteløsning

I EU og gjennom EØS-avtalen er også WTOs tvisteløsningsmekanismer tellende. Det legges innad i EU opp til at konflikter skal prøve å løses mellom de involverte, og dersom det ikke lar seg gjøre vil WTO bli involvert. Regelverket i EU/EØS er omfattende og mer detaljert på SPS-området sammenlignet med WTO. Et eksempel på at Norge har fulgt opp fiskeri- og havbruksinteresser i WTO er «Laksesaken» som Norge førte mot EU i perioden 2006-2007. WTO hadde betydelig myndighet til å avgi dommer i handelskonflikter med bruk av tvisteløsningsmekanismene sine. Og eksport av laks hadde vært en kilde til konflikt mellom Norge og EU i mange år. Konflikten ble forsøkt løst mellom Norge og EU, men den norske regjeringen krevde til slutt konsultasjoner og opprettelse av panel i henhold til tvisteløsningsmekanismene i WTO (Melchior & Sverdrup, 2015).

I handelsavtalen med Storbritannia er det dannet egne sett med regler når det gjelder sjømathandel. Mye er videreført fra det som gjaldt i EU, som blant annet innenfor tekniske handelshindre. Det også videreført enighet om samarbeid for veterinære- og plantesanitære regler. Dette er en viktig del for sjømatnæringen som venter nye regler for veterinære grensekontroller i sin handel med tidsavhengige produkter. Her ble det i tillegg opprettet en egen komite som har til hensikt å sikre god flyt i handelen i tillegg til å drøfte veterinære saker. I avtalen er det lagt opp til at Norsk eksport skal møte like gode vilkår som eksport fra EU.

Eksporttall før og etter Brexit

Eksporten av norsk sjømat til Storbritannia målt i mengde har vært relativt stabil gjennom de siste fire årene, men med en liten nedgang etter 2019 (Figur 4). Om man ser på mengden sjømat som ble eksportert kan man se en negativ trend etter 2019, gjennom de to første årene etter det ble erklært at Storbritannia hadde trukket seg ut av EU. 2022 ble det første året med en positiv økning siden Brexit. Hvis man ser på den totale mengden av eksportert norsk sjømat de samme årene, er trenden motsatt. Med en svak økning fra 2019 til 2020, en kraftig økning i 2021 og en relativt stor nedgang i 2022 (Norges Sjømatråd, 2022b). Det er naturlig å anta at Brexit har hatt en påvirkning på markedsadgangen til norsk eksportører de første årene etter Storbritannia trakk seg ut av EU, når man også kan se at nedgangen går mot trenden for den globale eksporten av norsk sjømat.

Figur 4. Eksportvolum av all eksportert sjømat, laks, torsk, hyse og reker for årene 2019-2022. Volumet er vist i 1000 tonn. Data hentet fra Norges Sjømatråd sine nøkkeltall (Norges Sjømatråd, 2022b).

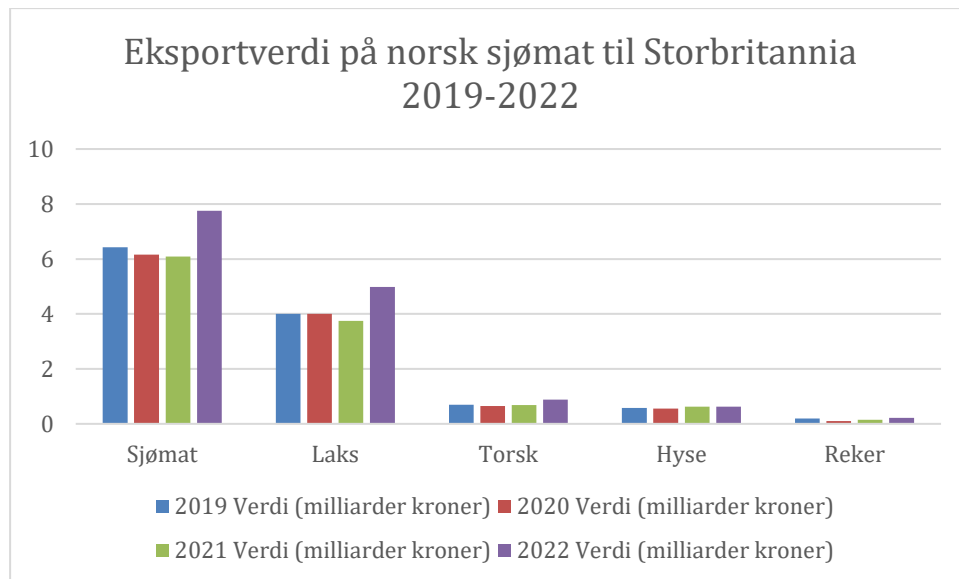
For de viktigste artene var det kun torsk og reker som hadde reduksjon i eksportmengden i 2020, som er året hvor Brexit ble et faktum og overgangsperioden startet. I eksportåret 2021 var det kun laks som hadde en negativ trend sammenlignet med 2020. Det er også den arten det eksporteres mest av, og har høyest pris. En nedgang på eksportvolumet av laks vil derfor også kunne ha stor effekt på eksportverdien. Samtidig viser det at det har vært relativt små endringer i eksportvolum i perioden 2019-2022 (Figur 5), og med en økning i 2022 vil det kunne tyde på

at markedet er på vei tilbake mot slik det var før Brexit. Endringer i kvoter og tilgjengelighet har også hatt en påvirkning på dette, da man kan se at eksportvolumet av laks har vært mer stabilt i forhold til de viltlevende artene (Tabell 5).

Tabell 5. Norsk eksport av sjømat, laks, torsk, hyse og reker til Storbritannia, målt i mengde og verdi, for årene 2019-2022. Mengden er vist i 1000 tonn og verdien er vist i milliarder kroner. Data hentet fra Norges Sjømatråd sine nøkkeltall (Norges Sjømatråd, 2022b).

Art	2019	2019	2020	2020	2021	2021	2022	2022
	Mengde (1000 tonn)	Verdi (milliarder kroner)	Mengde (1000 tonn)	Verdi (milliarder kroner)	Mengde (1000 tonn)	Verdi (milliarder kroner)	Mengde (1000 tonn)	Verdi (milliarder kroner)
Sjømat	158,9	6,42	148,5	6,16	140,9	6,09	146,2	7,75
Laks	64	4	65,5	4	61,4	3,75	64,6	4,98
Torsk	14,7	0,7	12,9	0,65	13,6	0,68	13,9	0,88
Hyse	17,7	0,58	17,7	0,56	20,1	0,62	16,9	0,63
Reker	2,6	0,2	1,3	0,1	2	0,15	2,6	0,22

Når det gjelder endringer i eksportverdien for norsk sjømat til Storbritannia var det en nedgang fra 2019, frem til kraftig vekst i 2022. Dette er for øvrig en dårligere indikator på å si noe om hvorvidt Norges markedsadgang har endret seg. Her er det for mange variabler som spiller inn til å kunne si definitivt at Brexit har hatt påvirkning. Blant annet var 2022 et veldig godt år for norsk sjømat til Storbritannia om man ser på verdien (Figur 5). Hovedgrunnen til dette kommer av en svak norsk krone. For importører av norsk sjømat som er vant til å betale i andre valuta, vil en svekkelse av den norske kronen føre til høyere fortjeneste for norske eksportører.

Figur 5. Eksportverdien for all sjømat, laks, torsk, hyse og reker. Verdien er vist i milliarder kroner. Data hentet fra Norges Sjømatråd sine nøkkeltall (Norges Sjømatråd, 2022b)

8 Konklusjon

Denne oppgaven har tatt for seg endringer i Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia som følge av Brexit. I tillegg er det sett på eksporten av laks og hvorvidt det er mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit. Problemstillingene for oppgaven var som følger:

- *Hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?*
- *Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit?*

For å besvare problemstillingene er det gjort et dypdykk i EØS-avtalens vilkår som påvirker sjømat, og sammenlignet med EFTAs handelsavtale med Storbritannia. Dagens og historiske eksporttall har blitt studert, og en oversikt over Norges posisjon i internasjonal handel med sjømat er gitt. I oppgaven er det fokusert på den totale eksporten, men også tatt utgangspunkt i de viktigste sjømatproduktene eksportert fra Norge til Storbritannia. Det har vært viktig å belyse hvorfor Storbritannia er et viktig marked for Norge, for å sette det i perspektiv mot fremtidens eksport av sjømat. Norges samarbeid med EFTA og EØS blir belyst og hvilke vilkår som gjelder for handel inn til EU, som tidligere oss gjaldt Storbritannia.

For den første problemstillingen: *hvordan har Norges markedsadgang for handel med sjømat til Storbritannia endret seg etter Brexit?*, er hovedkonklusjonen at store deler av vilkårene fra EØS-avtalen i det store og hele er videreført over i den nye handelsavtalen.

Likevel er det små endringer som potensielt kan ha store påvirkninger. Tollsatsene er i stor grad de samme som gjelder for Norges eksport av sjømat til EU, med unntak av enkelte tollreduksjoner på enkeltprodukter. Det ble ikke oppnådd reduserte tollsatser på bearbeidet laks, som for eksempel røkt laks. Det har lenge vært en debatt rundt Norges minimale bearbeiding av laks, hvor det aller meste eksporteres ut av landet som rund fisk. Ved en tollreduksjon hvor differansen i tollsats mellom hel laks og bearbeidet laks hadde blitt lavere, ville det gitt rammevilkår som kunne skapt en økning i innenlands bearbeiding.

De veterinære grensekontrollene er den største forskjellen på eksport av sjømat til Storbritannia før og etter Brexit. Den endelige løsningen er enda ikke ferdig forhandlet, men den skisserte

planen med helsesertifikat og veterinærkontroll hos mottaker er en helt ny strukturering av veterinære grensekontroller. På den ene siden har man norske sjømateksportører som må forholde seg til de nye retningslinjene, noe som kan redusere lønnsomheten og forutsigbarheten i eksporten. På den andre siden må Storbritannia sørge for tilstrekkelige ressurser i form av veterinærer og kontrollører som sørger for å vedlikeholde flyten i transporten. Den opprettede komiteen som har til hensikt å sikre god flyt i handelen har et stort ansvar for å sikre en god struktur på den endelige løsningen.

Basert på eksporttallene de siste årene er det mye som tyder på Storbritannia som et marked for norsk sjømat også er i ferd med å utvikle seg positivt etter Brexit. Tallene viser at det har vært en motsatt trend på eksporten til det britiske markedet, kontra den globale trenden. Det anses som et tegn på at Storbritannia som marked for norsk sjømat er på vei oppover igjen, etter et dropp som følge av Brexit.

Den andre problemstillingen var: *Er det mer eller mindre lukrativt for norske eksportører å eksportere laks til Storbritannia etter Brexit?* Det er vanskelig å konkludere bestemt på dette spørsmålet, da det i stor grad avhenger av utfallet av de veterinære grensekontrollene. Det har ikke blitt noen endringer i tollsatser som ville gjort det mer eller mindre lukrativt. Ettersom Storbritannia selv er store på oppdrett av laks, er det naturlig å anta at den norske laksen som en ressurs ikke har påvirket maktforholdet i nevneverdig stor grad. Likevel er det et viktig marked for en stor norsk eksportnæring som er sikret. I 2022 virker det som, basert på samtaler med personer som jobber med eksport av laks, at det ikke har vært noen forskjell på grensekontrollene før og etter Brexit. Det vil derfor ikke være grunnlag for å kunne si hvorvidt Brexit har gjort det mer eller mindre lukrativt å eksportere norsk laks til Storbritannia, før vilkårene for helsesertifikat og veterinære kontroller er bestemt.

I gjennomføringen av denne masteroppgaven er det noen faktorer som påvirker resultatet. Årene etter brexit har også vært preget av koronapandemien. Det er naturlig å anta at endringer iblant annet eksportvolum og eksportverdi ikke bare kommer som et resultat av Brexit, men også er påvirket av pandemien. Det har også vært vanskelig å finne informasjon på enkelte områder, som for eksempel de ulike fasene som inngår i veterinære grensekontroller. Belysningen av gjennomføringen av veterinære grensekontroller er i hovedsak basert på kommunikasjon med personer fra Sjømat Norge og Sjør. Tilbakemeldingene derfra har også

vært preget av en viss usikkerhet på hvor godt de ulike fasene har blitt gjennomført. For videre forskning på dette temaet ville det vært viktig å se virkningene av det endelige resultatet for de veterinære grensekontrollene. Konklusjonen fra denne oppgaven tilsier at det vil påvirke eksport av sjømat til Storbritannia i stor grad, men avhenger av de endelige vilkårene for helsesertifikatene. Det ville også vært naturlig å sett på virkningene Brexit har hatt på eksport av norsk sjømat til Storbritannia, med flere år med datagrunnlag enn det denne oppgaven har. På den måten vil man også kunne utelukke den påvirkningen koronapandemien har hatt på resultatet i denne oppgaven.

Referanseliste

- APPG. (2022). *BREXIT: VOICES OF THE UK FISHING INDUSTRY*.
https://static1.squarespace.com/static/5c3f248bb10598f8fdb7fbf6/t/62a6f7b9667d105544734e64/1655109583147/Brexit_Voices+of+the+Fishing+Industry_Web2.pdf
- BDC. (U.år). *Most favoured nation*. BDC. Retrieved 4.des from
<https://www.bdc.ca/en/articles-tools/entrepreneur-toolkit/templates-business-guides/glossary/most-favoured-nation>
- Bjørndal, T., & Munro, G. R. (2020). Brexit og framtidig fiskeriforvaltning i Nordsjøen. In *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene* (pp. 264-291). Universitetsforlaget.
- Dombu, S. V., & Pettersen, I. (2021). Brexit, sjømat og jordmat-Matpolitiske og handelsstrategiske avveininger vedrørende handelsavtale med Storbritannia. *NIBIO Rapport; 7(103)*. https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2757605/NIBIO_RAPPORT_2021_7_103.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- EFTA. (2021, 8.jul). *EEA EFTA States sign a free trade agreement with the UK*. EFTA.
<https://www.efta.int/Free-Trade/news/EEA-EFTA-States-sign-free-trade-agreement-UK-524641>
- EFTA. (U.år). *The European Free Trade Association*. EFTA. Retrieved 5.jan from
<https://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association>
- Elvestad, C., & Veggeland, F. (2020). Sjømateksport og veterinær grensekontroll med og uten EØS. Melchior & Nilssen (red.), *Sjømatnæringen og Europa* (s. 120-153). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215040080-2020-05>.
- Engelstad, F., & Thorsen, D. E. (2022, 5.juni). *Makt*. Store norske leksikon.
<https://snl.no/makt>
- Europalov. (2012, 30.april). *Veterinær grensekontroll: kontrollstasjoner og -bestemmelser - endringsbestemmelser*. Europalov. <https://www.europalov.no/rettsakt/veterinaer-grensekontroll-kontrollstasjoner-bestemmelser-endringsbestemmelser/id-4665>
- FAO. (2022). *The state of world fisheries and aquaculture 2022*. FAO. Retrieved 1.des from
<https://www.fao.org/3/cc0461en/online/sofia/2022/trade-of-aquatic-products.html>
- Fish-Site, T. (2022, 12.august). *Scottish salmon still leads export figures despite pandemic and Brexit troubles*. Thefishsite.com. <https://thefishsite.com/articles/scottish-salmon-still-leads-export-figures-despite-pandemic-and-brexit-troubles>
- Fisk.no. (2021, 4.jun). Enighet om frihandelsavtale med Storbritannia. *Fisk.no*.
<https://fisk.no/fiskeri/7441-enighet-om-frihandelsavtale-med-storbritannia>
- Johannessen, A., Christoffersen, L., & Tufte, P. A. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (6 ed.). Abstrakt forlag.

- Kvalvik, I., Elvestad, C., & Nyrud, T. (2016). Markedsadgang for laks—En vurdering av frihandelsavtalers betydning. Rapport; 24/2016. <https://nofima.brage.unit.no/nofima-xmlui/bitstream/handle/11250/2398116/Rapport%2B24-2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Laurantzon, M. A., & Arnesen, F. (2020). Rettslige konsekvenser for norsk sjømatnæring ved bortfall av EØS-avtalen. I A. Melchior & F. Nilssen (red.) *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene*. <https://doi.org/10.18261/9788215040080-2020-04>
- Leonidou, L. C. (1995). Empirical research on export barriers: review, assessment, and synthesis. *Journal of international marketing*, 3(1), 29-43.
- Leonidou, L. C. (2004). An analysis of the barriers hindering small business export development. *Journal of small business management*, 42(3), 279-302.
- Mathisen, T. A., & Solvoll, G. (2020). Økonomiske konsekvenser for eksport av fersk laks ved endret grensekontroll. *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene* (s. 154-179). Melchior & F. Nilssen (red.) *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene*. Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215040080-2020-06>
- Maurseth, P. B., & Medin, H. (2020). Utenlandsinvesteringer i sjømatnæringen og norsk tilknytning til EU. *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene* (s. 232-263). Melchior & F. Nilssen (red.) *Sjømatnæringen og Europa: EØS og alternativene*. Universitetsforlaget.
- Melchior, A. (2004). Norge, EFTA og det globale kappløp for frihandelsavtaler. *Internasjonal politikk*, 62(1), 33-54. <https://www.idunn.no/doi/pdf/10.18261/ISSN1891-1757-2004-01-03>
- Melchior, A. (2006, 12.mars). *WTO - en papirtiger?* NUPI. <https://www.nupi.no/publikasjoner/innsikt-og-kommentar/hvor-hender-det/hhd-20082/wto-en-papirtiger>
- Melchior, A. (2015, 1.mai). *Internasjonale handelsavtaler 2015*. Magma. <https://old.magma.no/internasjonale-handelsavtaler-2015>
- Melchior, A., Alvik, I., Bekkedal, T., Medin, H., Grünfeld, L. A., Gjems Theie, M., Mittenzwei, K., Petterson, I., Veggeland, F., & Felbermayr, G. (2016). TTIP og Norge: Virkninger og handlingsvalg. *NUPI-rapport; nr. 8-2016*. <https://kudos.dfo.no/files/611/611ac03d36477cbe5053f110503d4851b2b8e4f9303d8d1a253e9893f1062bcb/ttip-main-report-melchior.pdf>
- Melchior, A., & Nilssen, F. (2020). *Sjømatnæringen og Europa. EØS og alternativene*. Universitetsforlaget, Oslo. <https://www.idunn.no/doi/book/10.18261/9788215040080-2020>
- Melchior, A., & Sverdrup, U. (2015). *Interessekonflikter i norsk handelspolitikk*. Universitetsforlaget.
- Moxnes, A. (2017). Nettverk og internasjonal handel. *Samfunnsøkonomen*(3), 17-22.
- Mustad, E. (2022, 7.september). *Brexit*. SNL. <https://snl.no/Brexit>

- Nina Rolsdorph, & Hetle, A. O. (2020, 11.feb). *Brexit: Norges handel med Storbritannia*. Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/utenriksokonomi/artikler-og-publikasjoner/norges-handel-med-storbritannia-for-brexit#:~:text=St%C3%B8rste%20mottaker%20av%20norske%20varer%20og%20tjenester&text=Storbritannia%20er%20i%20toppen%20ogs%C3%A5,st%C3%B8rste%20i%202018%20og%202019>.
- Norges Sjømatråd. (2021, 25.mai). *Norsk laks- verdens mest populære fisk*. Norges Sjømatråd. <https://seafood.no/aktuelt/nyheter/norsk-laks--verdens-mest-populare-fisk/>
- Norges Sjømatråd. (2022a, 4.jan). *Norge eksporterte sjømat for 151,4 milliarder kroner i 2022*. Norges Sjømatråd. <https://seafood.no/aktuelt/nyheter/norge-eksporterte-sjomat-for-1514-milliarder-kroner-i-2022/>
- Norges Sjømatråd. (2022b, 5.jan). *Nøkkeltall*. Norges Sjømatråd. <https://nokkeltall.seafood.no>
- Sjømatråd, N. (2022c). *Sjømateksporten passerte 120 milliarder kroner i fjor*. Norges Sjømatråd. Retrieved 1.jan from <https://seafood.no/aktuelt/nyheter/sjomateksporten-passerte-120-milliarder-kroner-i-fjor/>
- Norges Sjømatråd. (2022d). *Tollsats for eksport av sjømat fra Norge til Storbritannia*. Norges Sjømatråd. Retrieved 5.des from <https://sfd-seafood-prod-cdn.azureedge.net/4ad511/globalassets/markedsadgang/toll/toll-uk/tollkvoter/laksefisk-tollsats-til-storbritannia-fta.pdf>
- Norges Sjømatråd. (2022e, 27.jan). *Veterinære forhold*. Norges Sjømatråd. <https://seafood.no/markedsadgang/myndighetskrav-per-land/storbritannia/helsesertifikat/>
- Ongre, K., & Kjørsvik, O. (2021, 4.juni). *Ny frihandelsavtale med Storbritannia*. KPMG. <https://home.kpmg/no/nb/home/nyheter-og-innsikt/2021/06/ny-frihandelsavtale-med-storbritannia.html>
- Regjeringen. (2019, 04.04.2019). *WTO: Forutsigbar og enklere handel*. https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/ud_innsikt/bakgrunn_wto/id2076083/
- Regjeringen. (2021a, 13.oktober). *Det europeiske frihandelsforbund*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/nfd---innsiktsartikler/frihandelsavtaler/efta/id438841/>
- Regjeringen. (2021b, 4.juni). *Fakta om frihandelsavtalen med Storbritannia*. <https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/nfd---innsiktsartikler/frihandelsavtaler/partner-land/frihandelsavtale-med-storbritannia2/fakta-om-frihandelsavtalen-med-storbritannia/id2857155/>
- Regjeringen. (2021c, 4.juni). *Frihandelsavtale mellom Island, fyrstedømmet Liechtenstein og kongeriket Norge og det forente kongeriket Storbritannia og Nord-Irland*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/9a6fc6b39d6849c894084960b1928d2c/frihandelsavtale-mellom-island-fyrstedømmet-liechtenstein-og-kongeriket-norge-og-det-forente-kongerike-storbritannia-og-nord-irland.pdf>

- Regjeringen. (2021d, 14.okt). *Handelen med fisk i EU*.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/fiskeri-og-havbruk/1/fiskeri/internasjonalt-fiskerisamarbeid/internasjonalt/fisk1/id685828/>
- Regjeringen. (2022a, 01.sep). *I dag trer frihandelsavtalen med Storbritannia i kraft*.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/historisk-viktig-avtale-for-norsk-naringsliv/id2926250/>
- Regjeringen. (2022b, 17.aug). *Om frihandelsavtaler*.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/nfd---innsiktsartikler/frihandelsavtaler/handelsavtaler/id438842/>
- Ruffin, R. (2002). David Ricardo's discovery of comparative advantage. *History of political economy*, 34(4), 727-748.
- Salmon Scotland. (2020). *Record-breaking production for Scottish salmon*. Salmon Scotland. Retrieved 19.des from <https://www.salmonscotland.co.uk/news/business/record-breaking-production-for-scottish-salmon>
- Shahbandeh, M. (2022a, 26.jul). *Value of salmon (inc. smoked) exports from the United Kingdom (UK) from 2003 to 2021*. Statista.
<https://www.statista.com/statistics/316387/salmon-export-value-in-the-united-kingdom-uk/>
- Shahbandeh, M. (2022b, 26.jul). *Volume of salmon (inc. smoked) exports from the United Kingdom (UK) from 2003 to 2021*. Statista.
<https://www.statista.com/statistics/316401/salmon-export-volume-in-the-united-kingdom-uk/>
- Skilbrei, M.-L. (2019). *Kvalitative metoder*. Fagbokforlaget.
- SNL. (2022, 9.mai). *WTO (Verdens handelsorganisasjon)*. Store Norske Leksikon.
https://snl.no/WTO_-_Verdens_handelsorganisasjon
- FAO. (2022, 5.jul). *The State of World Fisheries and Aquaculture (SOFIA) 2022*. European Commission. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/state-world-fisheries-aquaculture-sofia-2022_en
- The Fishing Daily. (2020, 20.sep). *Report shows Seafood imports into the UK from EU Countries Increase in 2019*. The Fishing Daily. <https://thefishingdaily.com/featured-news/report-shows-seafood-imports-into-the-uk-from-eu-countries-increase-in-2019/>
- Torvanger, A., & Ursin, H. (2017). *Handelsavtaler–Kun et politisk virkemiddel? En studie av hvilke eksportbarrierer norske fiske-og havbruksbedrifter møter, og hvilke faktorer som påvirker oppfatningen av disse (Masteroppgave)*. Nord universitet.
<https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2460264/torvangerogursin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ulfstein, G., & Holtsmark, S. G. (2022, 1..nov). *Svalbardtraktaten*. Store norske leksikon.
<https://snl.no/Svalbardtraktaten>

WTO. (U.år-a). *Anti-dumping, subsidies, safeguards: contingencies, etc.* WTO. Retrieved 1.des from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm

WTO. (U.år-b). *Regionalism: friends or rivals?* WTO. Retrieved 13.jan from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/bey1_e.htm

WTO. (U.år.-a). *Overview: a navigational guide.* WTO. Retrieved 20.nov from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm1_e.htm

WTO. (U.år.-b). *Trade policy reviews: ensuring transparency.* WTO. Retrieved 20.nov from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm

WTO. (U.år.-c). *A unique contribution.* WTO. Retrieved 21.nov from https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp1_e.htm

